

Arne Jon Isachsen
Handelshøyskolen BI/CME
Norsk Utenrikspolitisk Institutt
Desember 1999

FJELLET ER HØYT OG KEISEREN ER LANGT BORTE

FEMTEN DAGER I KINA

1. På reise fot
2. Full pinne i Shanghai
3. Noe mer varsom i Beijing
4. Hong Kong: Plus cela change, plus cela reste la même chose
5. Tre traurige temaer
6. Etterord

Dette notatet må det ikke siteres fra uten skriftlig samtykke fra forfatteren.

FJELLET ER HØYT OG KEISEREN ER LANGT BORTE

FEMTEN DAGER I KINA

Har du vært i Kina en uke, kan du skrive en bok. Har du vært der en måned, kan du skrive en artikkel. Har du vært i Kina et år, kan du ikke skrive noen ting (Xiaoling Yao).

1. PÅ REISEFOT

Med bagasjen vel ekspedert tar jeg en tur innom en av kaffebarene i avgangshallen på Gardermoen. Anita har "teken" på å fylle kaffekoppen kjapt for deretter å la den seile 15-20 cm over disken til den ventende kunde, uten at mer enn et par teskjeer kaffe skvalper over kanten. Søtten morgengretne kroner skal hun ha. Jeg runder av til atten. Faller i tanker på hva vismannen Rolv Wesenlund har sagt: I Norge jobber over halvparten i servicesektoren. Problemet er bare at så få er klar over det.

Har ofte stusset på hvorfor nordmenn opplever det nærmest som nedverdiggende å yte service. Kan det ha sammenheng med vår historie? Fire hundre år under danskene, etterfulgt av nesten hundre år med svenskevelde, har det gjort det vanskelig for oss, med høflighet og verdighet, å yte service? Er vi - innerst inne - husmenn alle mann? Lykken på en norsk restaurant er en svensk servitør. Han leverer det yrkesbetegnelsen tilsier - service.

Ved mellomlanding i Amsterdam får jeg på nytt erfare at dollar er allment godtatt betalingsmiddel de fleste steder i verden. Har skrevet kommentarer på en studentoppgave på flyturen ned. Fint å kunne returnere den, så studenten kan komme videre i sitt arbeid om privatiseringsprosessen i Albania. På postkontoret betaler jeg med en femdollar-seddel, får to dollar tilbake, pluss noen nederlandske småmynter.

"Instappen" står det for CX 270, Cathay Pacific, til Hong Kong. Betyr vel at vi skal gå ombord. Joda, nå kommer den engelsk teksten, "boarding".

Etter vel elleve timer i luften lander vi halvannen time forsinket i Hong Kong. Mitt fly til Shanghai er allerede gått. Fem timers venting på flyplassen er hva som venter meg. En ung kineser som sitter ved siden av meg, har lidd samme skjebne. Med ett kommer to sivilkleddede herrer bort til kineseren. Et kort som henger rundt halsen, indikerer at de åpenbart har en form for myndighet. Kineseren må grave frem alle slags papirer. Kontrollørene er ikke fornøyde. De tar med seg den unge mannen. Underlig, tenker jeg. Kina overtok Hong Kong den 1. juli 1997. Mon tro om dette opptrinnet har å gjøre med en frykt for at kinesere fra Mainland skal oversvømme Hong Kong, hvor levestandarden er flerfoldige ganger høyere?

Men heisan, etter et kvarters tid kommer vår mann tilbake. Han ser litt pjuskete og irritert ut. Han har behov for å lette sitt hjerte, og finner meg egentlig for formålet. Vår venn er amerikansk statsborger. Har bodd der i åtte år. Men kontrollørene var ikke fornøyde. Måtte nøye saumfare pass og andre papirer før de godtok historien.

Lingvistiske problemer gjør at konversasjonen går tungt, men ved hardt arbeid fra begge side får

jeg tak i hovedlinjene. Vår venn er kokk i Pittsburgh. På en måned i Pittsburgh tjener han like mye som på ett år i Kina. Hvordan ble du amerikansk statsborger, spør jeg? I tillegg til å bo i landet en del år, må man ta noen tester, forklarer han, blant annet i språk og historie. Ved språktesten må han ha hatt en vennlig sensor. Historie, sier jeg, det må være temmelig enkelt for en kineser å lære seg amerikansk historie som bare er vel to hundre år gammel? Kinesisk er bare femti, får jeg til svar. Jeg stusser. Ti dager senere forteller to kinesisk-oppvokste professorer i Hong Kong det samme: Under Maos styre var det lite man lærte om kinesisk historie fra før etableringen av Peoples Republic of China (PRC) i 1949.

2. FULL PINNE I SHANGHAI

Hotel Peace, som ble reist tidlig i det tyvende århundre, er fredfylt og storslagent. Pusset opp, men med preg av kommende forfall. Eller kanskje er det heller en eim av fordums storhet som henger i veggene? Ligner litt på Hotel Ritz i London.

Søndag ved sekstiden om kvelden. Ferdig innsjekket på mitt store og elegante, men noe mørke rom. Dype tepper som jeg nesten synker ned i. Som å gå på reinlav på Hardangervidda. For å fri seg fra et syvtimers jetlag er en liten aftentur tingen.

Gågater med et yrende liv jeg aldri har opplevd maken til. Folk ser glade og fornøyde ut. De haster av sted. Dunker man bort i noen, nikker man unnskyldende. Det var ikke meningen. En god undertone av vennlighet og hensyntagen, den store vrimmelen av mennesker til tross.

Med mine 182 cm på strøpelen rager jeg over de fleste. På en åpen plass er det utendørs mannequin-oppvisning. Til smektende musikk poserer fire veldreide kvinner i stadig skiftende antrekk oppe på et stort podium. Med vel 20 graders varme kan de, uten fare for helsen, vise frem moter for neste sommer.

Etter åtte timers dyp søvn er jeg klar for frokost i Peace Grill Room, på toppen av hotellet. Her kan man velge mellom retter fra Øst og Vest. Tynn spaghetti, fersk melon, kinesisk ris og grønne bønner, pluss tre kopper te, gir et godt grunnlag for dagens turistøvelser - jobbingen begynner først på tirsdag.

I heisen ned litt senere er vi fire vestlige herrer. To av dem snakker svensk sammen. Med et lite smil "advarer" jeg dem - som nordmann skjønner jeg hva dere sier. Hvortil fjerdemann i heisen, en distingvert herre med tvers-over-gaten-sløyfe à la politimester Wegener i Bergen, legger til: Jag varnar jag också.

Shanghai må oppleves - kan ikke beskrives - i hvert fall kan ikke jeg det. I løpet av de siste fem årene har man i den opprinnelige delen av byen bygget nytt museum, nytt konserthus, nytt hus for byens administrasjon, samt et veinett over det hele hvor jeg i et kryss teller fem etasjer (Sinsenkrysset, vår stolthet, har tre). Arkitekturen er en aldeles eventyrlig sammensmelting av Øst og Vest. De buede linjene fra kinesiske pagoder er forenet med moderne glass- og betongkonstruksjoner. Med all ønskelig tydelighet forteller dette om et samfunn i vekst og forandring. Den arkitektoniske dynamikken understøttes av menneskenes travelhet. Førsteintrykket, som skal nyanseres i løpet av de kommende to uker, er et samfunn i harmoni, på full fart fremover.

I den nye delen av Shanghai - Pudong-området - har man i løpet av et tiår omdannet en sumpmark til noe av det mest imponerende storbymiljø verden kan fremby. Finansvesenet, anført av den nye

Shanghai-børsen, er i ferd med å innta denne byen, som på 1930-tallet var et Mekka for kinesiske pengemenn. Hyatt-hotellet som ligger et par steinkast unna Børsen, er, med sine åtteogåtti etasjer, verdens tredje høyeste bygning. Med åtte som kinesisk lykketall, er ikke antall etasjer i dette hotellet noen tilfeldighet. I Jugendstil minner det om vår egen Theatercafé, bare blåst opp til det ugjenkjennelige. Kikkende ut fra åtteogåttiende etasje har jeg følelsen av å være i et fly snarere enn i et hus.

2.1 Suzhou Industrial Park

Da han kom til Norge for tolv-tretten år siden, som student på BI, fant han det praktisk å ta et vestlig navn. Det ble William. Denne andre tirsdagen i november 1999 er han klar for å hente sin gamle professor. Klokken er ni og vi skal avsted til Suzhou Industrial Park. William jobber i KPMG. Han har ansvar for et seminar om globalisering. Jeg skal bidra med et foredrag. William skal være tolk. For vel en uke siden sendte jeg på elektronisk post disposisjonen til William. Han har sørget for oversettelse til kinesisk, og lagt det hele inn på Power point.

I tillegg til William og meg selv har vi en KPMG-engelskmann på vel 60 år med i bilen og en ung, litt beskjeden kvinnelig kollega. Vi kjører en VW Samanta, produsert i Kina. William kjører stødig den gode timen det tar fra Shanghai og ut til industriområdet. Jeg kikker meg nysgjerrig omkring. Så mye nytt. Så annerledes enn Norge. Mange flere mennesker. Mindre plass. Men jorden ser fruktbar ut. Og så godt som alt som dyrkes kan, dyrket er. En egen spesialitet i området er produksjon av Shanghai-krabber, i ferskvann. Langs veien sitter folk i alle aldre og selger krabber, som de i Norge selger jordbær. Oktober/november er høysesong for krabbene. Bra timet fra min side, som liker sjømat så godt.

Suzhou Industrial Park er et prosjekt der Kina bidrar med land og Singapore med penger. Med særlig gunstige regler - skattefritak for en viss periode og ingen toll på import - har dette blitt et vekstkraftig industriområde. Imidlertid har boliger og næringsbygg blitt oppført i raskeste laget. Det vil nok ta to-tre år før alle kvadratmetrene er i bruk.

Jeg spør og graver. Hva skjer i Kina? Hvilke endringer har dere erfart de senere år? Går det bra? Hva er de største utfordringene? Desentralisering og mer ansvar til den enkelte er viktige stikkord. Tidligere var jobben sikker, men betalingen dårlig. Med behov for omfattende reformer opplever mange redusert jobbsikkerhet, samtidig som muligheten for å tjene gode penger har økt betraktelig.

En form for "unbundling" av konsumet finner sted. Hva mener jeg? At man nå i større grad selv må bestemme over egne utgifter. Lønnen er økt samtidig som en del tjenester som tidligere var gratis, ikke lenger er det. I Kina idag må man betale for å sende barna på skolen, man må betale for opphold på sykehus, og man må betale for å bo. Tidligere var disse typer tjenester så godt som gratis (mer om husleie senere). Brukerbetalingen bidrar til dekning av utgiftene, men staten må nok punge ut med brorparten.

For å være mer konkret. Et år på vanlig ungdomsskole koster 500 renminbi (RMB). Vil du at den unge, lovende poden skal gå på en prestisjetung skole, kan prisen fort vekk både tre- og firedobles. Men 500 RMB - er det mye eller lite? For en tjenestemann i offentlig sektor som

tjener 1500 RMB i måneden, er det ikke så mye. Men for den arbeidsløse som mottar minimumstrygden på 280 RMB pr. måned (i Shanghai-området), er det snakk om et par måneders inntekt.

På sykehus, i hvert fall på noen, må de pårørende stille sine egne. Sykehuset kan konsentrere seg om å levere profesjonelle helsetjenester, mens slekt og venner leverer mat og omsorg. For å sikre inntekter til sykehuset var det forbudt å ta med egne stoler hjemmefra; man må leie sykehusets.

Brukerbetaling gir rettigheter. Når man av egen lomme punger ut for utdanning og helse, kan man i neste omgang stille krav til tjenesten. Det skjerper produsenten. Dessuten kan man selv velge fra hvem man vil ha tjenesten levert. Dårlige skoler og uproffe sykehus mister kunder. Det gir et upersonlig og klart signal om at potensialet for forbedring er solid.

Ut fra hensynet til en "rasjonell planlegging" har vi i Norge en forkjærlighet for å gi skole og sykehus monopollignende status; bor du på Røa er Diakonhjemmet ditt sykehus. Bra sykehus det. Men om jeg vet at han som opererte menisken på det venstre kneet mitt på Diakonhjemmet for et par år siden, og som er racer-flink til det, nå har flyttet til Røde Kors sykehus, er det da noen rimelighet i at jeg ikke skal kunne la ham operere det høyre også? Mitt svar er et rungende nei.

Ikke bare akupunktur, men at kunden bør ha valgmuligheter, er lærdommer vi kan ta med oss fra kinesisk helsevesen. Kunden? I det norske helsevesenet har vi ikke kunder men pasienter. Nettopp. Det er en del av problemet.

I Kina betyr rang og verdighet mer enn mange andre steder. Av de ca. hundre deltakerne på KPMG-seminaret var 12-15 særlig velkomne. I det overfylte auditoriet hadde de reserverte plasser helt foran. En liten, våt klut, slik man får på lange flyreiser, for å friske seg opp, fikk disse prominente personene utdelt. Pluss tre kvart liter vann på plastflaske.

Møtekulturen i Kina er noe mer urolig enn vi er vant til. Litt surring av stemmer og samtaler to-og-to imellom er ikke uvanlig. Og mobiltelefonen har forrang fremfor alt annet. Med et variert sett av ringetoner som stadig summer gjennom salen, var her en god del "musikk". Min konstatering av dette humrer folk av, etter Williams oversettelse.

Etter mitt innlegg følger tre andre. I pausene mellom foredragene snakker jeg med flere kinesere. De er meddelssomme, nysgjerrige og hyggelige. Jeg er også nysgjerrig. Hvilke problemer står Kina nå overfor? Korrupsjon og synkende etterspørsel. Økende forskjeller regionene imellom. Effektivisering og nedtrapping av statseide foretak. Sikring av innskytternes penger i bankene. Jeg merker meg temaene, og vet hva jeg skal snakke med embetsverk, akademikere og børnsfolk om senere på denne studieturen.

2.2 Shanghai Stock Exchange (SSE)

"To accomplish the difficult task of market regularization (mener vel regulation?) and development for the next stage, SSE should stick to the requirements of the Communist Party,....". Det sier Tu Guangshao, Presidenten for Børsen i Shanghai (SSE), i årsrapporten for 1997-98. At kommunistpartiet er opptatt av å regulere, snarere enn å utrydde, virksomheten på børsen, ville nok kommet som en overraskelse både på Marx og Lenin. Men slik er det altså.

BOX 1: FRASER OG POLITISK FERNISS

Kina er ikke noe demokrati. Kommunistpartiet står over loven. Det har det tenkt å fortsette med. Som det heter i offentlige publikasjoner:

"Under the leadership of the CPC (Communist Party of China) and the guidance of Marxism Leninism, Mao Zedong Thought and Deng Xiaoping Theory, the Chinese people of all ethnic groups will continue

I 1990 ble Shanghai-børsen gjenåpnet, med bare åtte selskaper til notering. I desember 1997 flyttet SSE inn i sin nye, praktfulle bygning, som faktisk ligner litt på Tower of London. Idag, onsdag 10. november 1999, ble et nytt selskap tatt opp på SSE. Det er det 489ende selskapet på Shanghai-børsen. Alle er de kinesiske. Noen av dem har imidlertid utstedt B-aksjer, som noteres på utenlandske børser, og bare kan handles der.

For tiden omsettes de fleste B-aksjer til en lavere pris enn A-aksjene hjemme i Kina (basert på kursen 8,28 RMB for én USD). Ved utgangen av 1998 tilsvarte markedsverdien av selskapene på Shanghai Stock Exchange 13% av Kinas BNP.

Denne tirsdagen i november hadde jeg gleden av å bli vist rundt på SSE av Ms. Li Qian. Hun har eksamen fra Fudan-universitetet i Shanghai, og har der blant annet tatt programmet Change Management som BI har medansvar for. (Change Management, tenker jeg, burde ikke heller folk fra Shanghai gi kurs om dette i Norge?)

Et imponerende rom åpner seg. Her er lyst og åpent, 1.600 små pulter, alle med hver sin PC eller monitor, for ditto antall meglere, og en enorm skjerm der ny informasjon flyter i strie strømmer. Av de 1.600 "trading seats" er imidlertid bare 1.000 solgt, for 600.000 RMB pr. stk. Idag er bare 700-800 besatt. Hvorfor? Fordi 80% av handelen nå foregår elektronisk, uten behov for å være på "trading floor". I pengemennenes nye høyborg har man feilinvestert kraftig; en "trading floor" på bare en brøkdel av hva vi nå skuer utover hadde klart seg lenge. Ms. Li har imidlertid et trøstens ord. For utlendinger som måtte tvile på om Kina virkelig har en aksjebørs, er det synet vi nå nyter et klart bevis.

Av de nærmere 500 selskapene som handles over børs, er 70% tidligere statseide (State Owned Enterprises, eller SOEs). I mange av disse har staten et flertall av aksjene. Ikke rart at statsminister Zhu Rongji, da han var på besøk i Norge for tre års tid siden, hadde særlig interesse av å møte ledelsen i Norsk Hydro og å høre erfaringene man der har med å være på børs.

Det er omlag 30 millioner aksjeeiere i Kina. Med en befolkning på snart 1.3 milliarder mennesker, betyr det at bare 23 av 1.000 sparer i aksjer. Hvorvidt det er noe i ryktene om at myndighetene tidvis fristes til å støttekjøpe enkeltaksjer, for på den måten å gjøre sparing i aksjer mer populært, fikk jeg ikke klarhet i. I så fall gjør de sine innbyggere en bjørnetjeneste. De som investerer i aksjer, bør snarere oppdras til å skjønne hvilken risiko man dermed påtar seg.

Målet for SSE er en rask innenlandsk ekspansjon de neste fem år, for deretter, i de påfølgende fem, å bli en internasjonal børs, på linje med Hong Kong og Singapore. Om så skal skje må nok den kinesiske valutaen bli konvertibel, ikke bare for handel i varer og tjenester, men også ved handel i verdipapirer (mer om dette senere).

"To get rich is glorious", var et av fyndordene til Deng Xiaoping. Ledelsen av Shanghai Stock Exchange har tydeligvis tatt dette innover seg. Her jobber man profft for å bli proffe. Kanskje går det for fort? Ved inngangen til et nytt århundre fremstår Kina som adskillig mer "pengeorientert" og kapitalistisk enn landene i Vest-Europa.

2.3 China Foreign Exchange Trade System

Av visittkortet, som i Kina overrekkes med begge hender, fremgår det at Mr. Wang har Ph.D. Den unge damen som viser oss inn, og som serverer te, snakker engelsk. Men det gjør altså ikke vår kanskje femtiårige samtalepartner denne ettermiddagen. Han trenger tolk. Litt pussig. Men kanskje ikke så pussig likevel. Mr. Wang var trolig i slutten av tenårene da Kulturrevolusjonen begynte og i slutten av tyve-årene da den sluttet. Hvilke muligheter har han da hatt for å lære seg fremmede språk?

BOX 2: KULTURREVOLUSJONEN - ET UFORSTÅELIG FENOMEN

I 1958 lanserte Mao "Det store spranget fremover". Observasjonen at rike land produserer mye stål, forledet Mao til å tro at om man bare produserer mye stål, blir landet rikt. Fra 1957 til 1958 økte antall arbeidstakere i industrien fra 14 millioner til 44 millioner. Bønder tvinges over i industrien. Tonnevis av ubrukt stål fremstilles. I 1961 er jordbruksproduksjonen 31% lavere enn i 1957. Kina opplever en hungersnød som tar livet av 30 millioner mennesker. For dem som vil

Mr. Wang forteller at hans organisasjon blant annet har overoppsyn med at inntekter opptjent i utenlandsk valuta blir vekslet om i innenlandske penger. Frem til utgangen av 1950-årene, ved oppløsningen av European Payments Union, hadde norske eksportforetak en tilsvarende *avståelsesplikt* for valutainntekter. Også på andre områder, skal vi se, er kinesiske reguleringer ikke så ulike hva vi har hatt - og delvis har.

Frem til 1994 var det ulik valutakurs i ulike deler av Kina, og for ulike typer transaksjoner. Man trenger ikke være noen skarpskodd økonom for å skjønne at den vilkårlighet og manglende oversikt et slikt system medfører har som konsekvens juks og fanteri, og en lite produktiv utnyttelse av ressursene. I 1994 ble den offisielle kursen på RMB kraftig nedjustert, og all handel i fremmed valuta samordnet i det nyetablerte Foreign Exchange Trade System. Ettersom en god del av de kommersielle transaksjonene allerede foregikk til svakere kurs enn den offisielle, tyder beregninger på at den effektive devalueringen bare var på mellom syv og ti prosent.

Men hva vil fremtiden bringe? Hvilken valutapolitisk linje legger man opp til på litt sikt? For folk med innsyn i den praktiske utformingen av et lands valutapolitikk, er dette et farlig område. Løst prat som kommer markedet for øre, kan ha uheldige konsekvenser. Et par ting fikk jeg imidlertid med meg.

For det første, at tanken om å la den kinesiske valutaen bli konvertibel for handel i verdipapirer i år 2000 er lagt på hylla. Finanskrisen i Asia, som brøt ut den 2. juli 1997, sørget for det. Kinas meget restriktive politikk hva gjelder kapitalbevegelser har tjent landet godt de senere år. Den kinesiske renminbien stod som en påle, selv om thailandske bath, koreanske won og malayiske ringgits i løpet av høsten 1997 alle mistet omlag halvparten av sin verdi mot den amerikanske dollaren. Siden den gang har disse valutaene tatt igjen omlag halvparten av det tapte. Samtidig har Kina opplevd langt lavere prisstigning enn nabolandene. Den reelle, effektive verdien av RMB ved utgangen av 1999 er således tilbake til nivået for fire år siden.

Sagt enklere, ut fra rene konkurransemessige hensyn er det liten grunn til å forvente en nedskrivning av den kinesiske valutaen. (Med inntreden i WTO - mer om dette senere - kan man kanskje vurdere dette spørsmålet litt annerledes.)

For det andre, som doktor Wang påpekte, faren ved å gjøre RMB konvertibel også for transaksjoner i verdipapir, er at mange kinesere da vil ønske å plassere midler i utlandet. Myndighetenes kontroll over penge- og kapitalmarkedet ville lett kunne glippe. "The system is controllable", var noe tolken stadig gjentok. Mangel på kontroll var åpenbart ikke noe som appellerte til den femtiårige byråkraten.

En gradvis liberalisering av kapitalbevegelser kunne imidlertid Wang se for seg. Med valutareserver på 151 milliarder USD - opp fra 20 milliarder i 1994 -, og med en noe større fleksibilitet i valutakursen, burde det være håndterbart.

Tebladene i koppen hadde alle dalt ned til bunnen. De hadde satt sin gode smak på det varme vannet. Et lokk over den vakre porselenskoppen sørget for at varmen holdt seg. Sittende i den dype, sorte skinnstolen, i et rom preget av gammel eleganse, nøt jeg de siste tedråpene. Samtalen var over. Og jeg takket både doktor og tolk for en - på flere måter - interessant konversasjon.

2.4 Forelesning på Fudan-universitetet

Denne siste kvelden i Shanghai holder jeg en gjesteforelesning over temaet fordeler og ulemper med en markedsøkonomi. Det at jeg har skrevet en bok om temaet, som også er oversatt til kinesisk, er jo ganske stilig. Hyggelig å ha med noen eksemplarer til mine professorkolleger. Og hyggelig at de gjerne vil jeg skal skrive en liten hilsen i boken.

Nordmenn slutter aldri å forbause meg. Etter mine betraktninger på snaue tre kvarter er det et kvarter igjen til spørsmål. Blant tilhørerne er her en håndfull nordmenn. En av dem spør hva jeg tror om rente- og valutakursutviklingen i Norge. Hvor dum og ufølsom går det an å være? Fokus for kveldens forelesning er økonomiske utfordringer for Kina. Hvilken interesse har tilhørerne i denne sal av hva som foregår i Norge? Jo da, det er fint for oss med ny sentralbanksjef som praktiserer de eksisterende retningslinjer på en god måte. Men hvorfor skal kineserne være opptatt av det?

For hver nordmann er det 300 kinesere. Eller om du vil, det er like mange mennesker i Kina mellom

15 og 30 år som det er innbyggere i De forente stater. Er det ikke da rimelig at vi er mer nysgjerrige på hva som skjer i Kina, enn ivrige på å fortelle kineserne hva som skjer i Norge?

Jeg tror ikke noe om rente- og valutakursutviklingen i Norge. Det blir plass til andre innlegg. En litt beskjeden, men smart, kvinnelig student lurte på lure ting. Det blir en artig diskusjon. Hun starter sine spørsmål med "Professor". Og avslutter med "Thank you, professor". Pussig hvor lett det er å vende seg til denne formen.

Etter forelesningen er det middag med professorer og det norske generalkonsulat. Mat er viktig. Når vi hilser hverandre med Hvordan har du det?, gjør kineserne det med Har du spist? I den noe propaganda-pregede trykksaken ~~SKD~~ (kfr. Box 1) heter det at ved utgangen av 1980-årene hadde Kina "... basically solved the issue of making the people have enough to eat and wear..." Det tar nok tid før fedme, som er et tiltakende problem i vår del av verden, blir en utfordring de kinesiske helsemyndighetene setter høyt på dagsorden.

Mens jeg dagen før spiste slange og Shanghai-krabbe, står haifinnesuppe og krokodille på menyen denne kvelden. Kinesere spiser alt på fire bein, bortsett fra bord, blir det sagt. Også hunder. Hvorfor virker det så guffent på oss? Vi spiser jo søte, små lam uten særlige anfektelser. Og hestebiff var noe Tostrupkjelleren i sin tid var kjent for.

Vi er benket 8-10 personer rundt et rundt bord. I små fat settes de ulike rettene ned på en sirkelformet glassplate midt på bordet. Platen lar seg dreie rundt. Skal du smake på retten på motsatt side, trenger du bare å sveive glassplaten 180 grader. Alle bruker vi egne pinner til å nappe mat fra ulike fat med. Måltidene i Kina er mer intime enn hva vi er vant med. Det nærmeste vi kommer denne formen for måltid i Europa, er ost- og kjøttfondue à la Sveits. Men i motsetning til veloppdragne sveitsere kan veloppdragne kinesere slurpe og smårape litt. Det vender man seg for til.

2.5 Gatelangs i Shanghai

Torsdag formiddag trasker jeg rundt et par timers tid i gamle Shanghai. Med et lett duskregn kommer paraplyselgerne frem overalt. For 10 RMB, litt mindre enn 10 norske kroner, kan jeg holde skjorta tørr. Men med et fotoapparat å betjene velger jeg den våte varianten.

I smågater og smug er det et yrende liv. I en plastbalje på et lite bord svømmer småfisk omkring. I en annen krabber småkrabber. De minner om den typen smågutter i Norge fanger fra brygger langs Sørlandskysten i juli og august. De 8-10 kineserne som står rundt og akkederer, sperrer øynene opp når de ser meg. Jeg avleverer et avvæpnende smil. Smil tilbake. Og til glede for alle tar jeg bilde av toåringen som sitter på sykkelstyret til pappa, med plastkappe over hodet, og følger spent med i den egentlige triste tilværelsen småfisk og småkrabber frister.

Men alle er ikke like glade for å se meg. Blir vinket bryskt og uvennlig bort når jeg forsiktig løfter kamera for å ta bilde av et kinesisk gatekjøkken. Klokken nærmer seg nemlig elleve og det er tid for mat. På småbord i trange smug disktes det opp de fineste retter. Her er grønne bønner, som glinser og skinner. Retter av kjøtt og fisk. Et variert tilbud av sauser. Og alt i pene små gryter og fat. Hadde omgivelsene vært en elegant restaurant, ville jeg ikke nølt med å ta for meg. I gamle Shanghai, i friluft, finner jeg det ikke hensiktsmessig å skulle bli bedre kjent med de lokale basillene.

Leiv Vidars pølser, så gode de enn måtte være, faller gjennom her. Skal du oppleve gatekjøkken, i ordets egentlige betydning, holder det ikke å reise til Hønefoss.

3. NOE MER VARSOM I BEIJING

Jeg ankommer flyplassen i god tid før avgang. Tar en sen lunsj bestående av suppe med grønnsaker og spaghetti oppi. Pluss en kanne med te. Gjør som kineserne; slurper i meg suppen. Biter av spaghetti som et øyeblikk henger fritt i luften, før den dasker ned i suppen. Behagelig og praktisk. Og her på Shanghai flyplass, ikke udannet.

Vel fremme på Beijings nye flyplass går jeg bort til Information. Ber den unge mannen bak skranken om å skrive Kunlun Hotel på kinesisk, på en lapp. Den vil jeg vise til drosjesjåføren, for å være sikker på at vi har forstått hverandre. Men før blekket er tørt skvetter en liten dame frem. Joda, hun har taxi. Joda, hun vet hvor Kunlun Hotel ligger. Jeg tar kofferten. Hun tar meg i hånden og leier meg over gaten, forbi drosjene, mot parkeringshuset like ved. Korte avstander som på gode, gamle Fornebu.

Rett inne i parkeringshuset står en sliten liten bil, av et for meg ukjent merke. Bagasjen hives inn i baksetet og avsted bærer det. Full pinne og bilen sliter seg opp i 80 km/t. Jeg er ørlite grann engstelig. Venter det en gjeng med gangstere rundt neste sving? Om så er og jeg blir borte, blir det sikkert store avisoppslag i Norge, tenker jeg. Fattig trøst. Men det lille sarte vesenet som strever med å holde konversasjonen på engelsk i gang, kan det vel ikke være noe vondt i? Det stemmer. I løpet av de snaue tyve minutter turen tar, får jeg tak på brokker av hennes historie. Hun jobbet på en fabrikk som gikk nedenom. Er arbeidsledig med et lite barn på tre år å forsørge. Kjørte pirattaxi, men tør bare å ta et par turer for dagen, av frykt for å bli oppdaget av politiet.

Vi nærmer oss hotellet, og forhandlinger om prisen tar til. Vi enes om 150 RMB, som er godt over det dobbelte av vanlig takst. Har bare 145 RMB i lomma. Men én amerikansk dollar på toppen, og alle er fornøyde.

Snakket hun sant? Jeg tror det. Men så er jo jeg temmelig naiv også. Har blitt lurt før. Men bedre å være naiv enn mistenksom. Bedre tidvis å bli lurt enn aldri å bli det. Hvorfor det? Fordi prisen for ikke å være naiv (dvs. prisen for å være mistenksom) er alle de spennende opplevelsene man da går glipp av.

3.1 Chinese Academy for Social Sciences (CASS)

En relativt ung og velkledd mann. Etter utseende å dømme kunne han gjerne ha vært "assistant professor" ved et amerikansk universitet. Men ikke etter språket. Også her er det behov for tolk.

Det er makroøkonomiske problemstillinger Mr. Hang Lin er opptatt av. For tiden er det negativ prisstigning i Kina, dvs. deflasjon. Folk finner det lønnsomt å vente med å handle - varer og tjenester er trolig billigere imorgen. Motstykket til liten vekst i privat konsum er den høye spareraten i husholdningssektoren; omlag 40 prosent av løpende inntekter blir lagt til side. Når vi vet at inntektsnivået i Kina er en liten brøkdel av det norske, forteller denne høye spareraten oss om et nøysomt folk som er opptatt av sine barns velferd.

Men også usikkerheten bidrar til høy sparing. En viktig del av reformprogrammet er omdanning av de statseide foretakene (SOEs) til aksjeselskaper som i neste omgang delvis privatiseres. Mens

ansettelse i et SOE, som jeg tidligere har vært inne på, gav sikkerhet for helsetjenester til en selv og familien, utdanningstilbud til barn(et), billig eller gratis bolig, etc., innebærer jobb i et AS med delvis private eiere at velferdsordninger erstattes med høyere lønn. Mon tro hva husleien blir nå som boligmarkedet etter hvert tar til å fungere? Hva vil det i fremtiden koste å sende mitt eneste, og dyrebare barn, på skole? Og om jeg blir syk - hvilke kostnader må jeg da dekke av egen lomme?

Føre-var-prinsippet oppmuntrer til økt sparing for den enkelte. Men når alle ønsker å spare mer, kan samlet etterspørsel bli for liten, og således begrense produksjonen. Resultatet kan bli økt arbeidsløshet og for mange langt mindre sparing enn de i utgangspunktet hadde regnet med.

Hvilke løsninger kan man tenke seg på dette problemet? Som god økonom konstaterer Mr. Lin at det i tillegg til innenlandske konsum er ytterligere tre komponenter i samlet etterspørsel: Eksport, realinvesteringer, samt det offentliges kjøp av varer og tjenester. Og her har vår mann greie anbefalinger.

For å stimulere eksporten kan myndighetene skrive ned verdien på RMBen. Egentlig burde de ha gjort det ifjor (1998), mener Mr. Lin, for da var veksten i eksport så godt som fraværende. Årets tall er mer oppløftende.

Med forventninger om en devaluering av renminbien prøver folk, på ulike vis, å skaffe seg dollar og plassere dem i utlandet. Dette er ikke lovlig. Men alle kjenner til at slik er det. Og selv i Beijing, på gaten utenfor banklokalene, tilbys, temmelig pågående, veksling på svartebørs. Inne i banken får man 8,07 RMB pr. USD. Utenfor banken får man 8,80 RMB, eller ni prosent mer.

Det andre elementet - realinvesteringer - prøver man å stimulere ved redusert merverdiavgift på kapitalutstyr, særlig gunstige skatteregler for nystartede bedrifter, skatt på renteinntekter (som gjør sparing i realkapital relativt mer lønnsomt) etc. I tillegg til at man søker å legge forholdene til rette for at kinesere skal investere i eget land, oppfordres også utlendinger til dette.

Satsningen på FDIs (Foreign Direct Investments) har stått sentralt i den økonomiske politikken siden midten av 1980-tallet. I kjølvannet av Asia-krisen, som var i full blomst ifjor (1998) har Kina erfart en klar nedgangen i utenlandske direkte-investeringer.

Mens man på 1980-tallet trengte kapitalen som FDIs kunne bidra med, er bildet nå et annet. Kineserne har penger nok til å finansiere alle ønskede investeringer. Det sørger den høye spareraten i landet for. Men høy sparing gir bortfall av etterspørsel. Utenlandske direkte-investeringer er derfor velkomne ut fra ønsket om å holde aktivitetsnivået oppe og arbeidsløsheten nede. Dessuten vil mange utenlandske prosjekter innebære overføring av moderne teknologi som i sin tur kan komme rene kinesiske selskap til gode.

Hva gjelder den siste komponenten i samlet etterspørsel, finanspolitikken, eller offentlig sektors egen bruk av penger, mener den unge forskeren at Kina bør dra kraftig til. Han antyder både en reduksjon i skatter og en økning i offentlige utgifter. Rene Reaganomics, sier jeg. Og Mr. Lin nikker fornøyd. Nettopp, med anslagsvis 80 millioner arbeidsløse kan vi ta sjansen på kraftig underskuddsbudsjettering. En ekspansiv finanspolitikk som gir betydelig fall i ledigheten, vil stimulere til økt etterspørsel i privat sektor - nettopp hva Kina trenger. Og om det går bra, vil skatteinntektene ta seg opp.

En Laffer-kurve for Kina, synes Mr. Lin å ha i tankene. Igrunnen har han en bedre case enn Reagan i sin tid hadde. Både fordi arbeidsløsheten i Kina ved utgangen av 1990-årene trolig er betydelig større enn i USA tidlig på 1980-tallet. Og fordi privat sektor i Kina sparer nok til å kunne finansiere

en slik politikk. I USAs tilfelle måtte andre lands sparemidler tas i bruk for å dekke opp for president Reagans risikofylte finanspolitikk.

Et stykke på vei har myndighetene lagt seg på en slik linje. Offentlige utgifter øker mer enn inntektene. For 1999 ligger det an til et underskudd i statsfinansene tilsvarende tre prosent av BNP. Økte ytelser til arbeidsledige, kombinert med at det blir stadig flere av dem - omlag ni prosent arbeidsløshet etter Verdensbankens anslag -, krever mer penger fra det offentlige. Det gjør også økt satsning på helse og undervisning.

En hovedårsak til at kinesiske husholdninger er så ivrige på å spare, er, som vi tidligere har nevnt, stor usikkerhet om fremtiden. Om staten raskt bygger opp en solid gjeld, vil denne usikkerheten øke. Hvorfor det? Fordi husholdningene vil ane at renter og avdrag på denne gjelden vil måtte betales over skatteseddelen.

En økning i fremtidig skattebyrde vil kunne anspore til økt sparing idag. At økte offentlige utgifter fører til tilsvarende økning i privat sparing, slik at samlet etterspørsel forblir uendret, kaller økonomer for Ricardos ekvivalensteorem. Et snev av Ricardo må man nok regne med i Kina idag.

Mr. Lins privatøkonomi kom vi også inn på. Han tjener betydelig mindre enn hva han kunne fått i et utenlandsk foretak. Men forskerjobben i CASS har tre fordeler. Han har så godt som gratis bolig; han kan temmelig fritt studere og forske på det han vil; og mulighetene for å tjene noe på siden, ved konsulentvirksomhet, er gode.

Sammenfatningsvis er Mr. Lin fornøyd med tilværelsen. I de siste femti år har det aldri vært så fint å være forsker i Kina som nå, er hans glade sluttbudskap. Det må vel tolkes som et tegn på solid fremskritt?

3.2 Tolken og hans bolig

Min tolk i Beijing, la oss kalle ham Peter, var med på fire-fem besøk. Han er en studie verdt. Den kommer nå.

Økonomi var åpenbart ikke Peters felt. Men tall var han glad i - særlig de store. Da han i et møte med folk fra skattevesenet kunne opplyse at samlede skatteinntekter hittil i år var på over 100 milliarder RMB, lyste han opp i et stolt smil. Enormt mye penger, ikke sant? For meg var ikke dette tallet særlig meningsfylt. Da jeg senere fikk rede på at statlige inntekter sank fra 35% av BNP i 1978 til 10% i 1995, for så å stige noe siden, blir bildet klarere. Klart blir det også at myndighetenes evne til å skattlegge sine undersåtter er temmelig begrenset.

Over en kinesisk lunsj var temaet Peters tilpasning i boligmarkedet. Husleien i hans femti kvadratmeters store statseide leilighet hadde steget fra 5 RMB pr. måned til 100 RMB. Fem renminbi, sa jeg, er det mulig? Joda, slik hadde det vært. Selv om leien var blitt tyve-doblet, var boutgiftene likevel beskjedne. Spørsmålet var om han skulle kjøpe leiligheten.

I Beijing hadde myndighetene bestemt en pris på 1.400 RMB pr. kvm. ved kjøp av boligen man bebor. Fra denne prisen skulle trekkes én prosent for hvert år beboeren hadde jobbet for staten. For Peters vedkommende, tyve. Vi er nede på en kvadratmeterpris på 1.130 RMB. Videre skulle 0,9 prosent (av de 1.400) trekkes fra for hvert år som var gått siden boligen stod ferdig. Peters bolig var så gammel at prisen pr. kvm. i hans tilfelle ville bli 1.000 RMB.

Kjøpe eller leie?

Fikk inntrykk av at Peter hadde pengene rede. En nylig innført skatt på 20 prosent på renteinntekter gav, alt annet like, incitament til å ta pengene ut og å kjøpe bolig. I samme retning trakk det forhold at det på politisk hold ble mumlet om at pristilbudet på 1.400 RMB var for gunstig for kjøper. Om Peter ikke slår til i år, kan altså prisen bli høyere til neste år. Et tredje argument, som nok veide mest i min vurdering, var at etter fem år kunne Peter fritt selge sin leilighet i markedet. Idag var markedsprisen 5.000 RMB pr. kvm. En merverdi på 200.000 RMB lå altså å ventet på Peter, om han idag handlet, og boligprisen holdt seg de neste fem årene.

Hva nøler han med? Kanskje en viss frykt for at myndighetene, etter at de har fått tak i hans surt sparte 50.000 RMB, vil endre reglene i boligmarkedet - leiligheten er ikke din likevel! Ut fra norske erfaringer ville jeg være mer engstelig for at en overraskende inflasjon spiser opp realverdien av min banksparing. Den politiske risikoen, at boliger igjen blir konfiskert av staten, må man være kineser for å kunne kjenne på.

Rent samfunnsøkonomisk innbyr privatiseringen av boligmarkedet til en enestående win-win situasjon. Idag får myndighetene 1.200 RMB i måneden av Peter. Om vi kapitaliserer dette med beskjedne 5 prosent, har vi en nåverdi på 24.000 RMB. Om Peter kjøper leiligheten for 50.000 RMB drar staten (eller Beijing by) inn en gevinst på 26.000 RMB. Og, som redegjort for et par avsnitt høyere oppe, Peter blir en enda større vinner; han har en fortjeneste på 200.000 RMB å se frem til.

Privatiseringen av boligmarkedet går raskt. Om kort tid skal 700.000 leiligheter klargjøres for privatisering i Beijing. På boligområdet, som på andre områder, har myndighetene en politikk basert på prøve-og-feile, på desentralisert basis. Om opplegget i en provins eller storby virker bra, kan myndighetene hurtig fatte vedtak om at denne politikken skal gjelde for hele Kina.

BOX 3: TOLKER OG TULLEBUKKER

En tolke skal tolke, dvs. virke som en mellommann mellom han som har noe å fortelle, og han som er interessert i å høre på. Tidvis tok Peter litt over selv. Når et innlegg på et par minutter, fra min kinesiske samtalepartner, blir oversatt på ti sekunder, har trolig noe gått tapt. Og om et utsagn på ti sekunder krever et par minutters oversettelse, er det trolig at tolken bidrar med egne synspunkter. Begge deler er i grunnen litt irriterende. På den annen side, min studietur til Kina har også et preg av antropologi over seg. Og i den sammenhengen var jo dette interessant.

Etter å ha gjort meg disse refleksjonene kom jeg i tanke på et TV-program jeg så den første lørdagen i oktober. Her skulle programleder få frem synspunkter på hvor mye hets og press norske politikere bør tåle. Joda, man snakket med flere av våre toppolitikere, som Jens Stoltenberg og Thorbjørn Jagland. På meg gjorde energiminister Marit Arnestad et meget fordelaktig inntrykk. Svarte klart og greit, samtidig som hun holdt armelengdens avstand mellom reportasje og privatliv.

Men heisan, der setter jo Terje Svabø seg i godstolen. Han riktig kroer seg der han sitter. Og programlederen spør hva han - Terje Svabø - mener om temaet. Med sikker hånd deler han ut karakterer til - og karakteristikk av - politikere av ulike farger. Godt for folket å få en endelig avklaring på disse vanskelige spørsmålene.

Kjenner en gryende uvilje. Dette må være feil. Svabø er reporter. Hans oppgave er å formidle. Hva politikere og andre måtte mene. Gjerne kjøre dem

3.3 Skatt og korrupsjon

Under en sentraldirigert planøkonomi, der staten eier alle produksjonsmidlene, er det ikke behov for noe skattesystem. Som eneste eier får Staten inntekter direkte. Og som eneste arbeidsgiver bestemmer staten den enkeltes lønn direkte.

Selv om virkeligheten ikke var så enkel i Kina før 1978, er det klart at hverken folk eller bedrifter er vant til å betale skatt. På papiret finnes det regler. For eksempel at overskudd i næringslivet skal beskattes med 50 prosent. Men det fikk jeg følelsen av at ingen bedrifter gjorde.

Én måte å unngå skatt på overskudd på er, ved snedig papirarbeid, å legge ned bedriften etter to år for umiddelbart etterpå å starte en ny bedrift, med innmaten fra den gamle. Ettersom nystartede bedrifter har to års skattefritak, er incentivene klart til stede for dette. Og om offentlige tjenestemenn, mot en liten kompensasjon, ser gjennom fingrene med det hele, er det opplagt korrupsjon.

Merverdiavgift, som man startet med på eksperimentell basis allerede i 1979, og som ble innført på relativt bred basis i 1994, er nå på 17 prosent (for småforetak, mellom fire og seks prosent, ble det sagt). Også på realinvesteringer betales merverdiavgift. Men her vurderes den tatt bort.

Inntektsskatten stopper på 35 prosent. Man har under vurdering å innføre arveavgift samt skatt på gevinst ved salg av bolig. Gevinstbeskatning på aksjer er vanskelig å drive inn.

Utenlandske selskaper har store fordeler. Ved etablering i spesielle industrisoner unngår de toll. Videre har de gjerne skattefritak for flere år. Verdensbanken har gitt Kina råd om endre skattereglene dithen at kinesiske og utenlandske selskaper behandles likt. Rent generelt arbeider myndighetene med å gjøre betingelsene mer like - eller "leveling the playing field" - som amerikanerne pleier å si.

I Kina er det fem administrative nivåer; fra Beijing sentralt, via provinser og fylker ned til den lille landsbyen lokalt. I Norge har vi to nivåer - stat og kommune - pluss et halvt - fylkeskommunen. Med fem nivåer skal pengene siles gjennom manges hender før de når Beijing. Resultatet er som forventet, ikke alle pengene finner veien til maktens sentrum. De lokale myndigheter - på ulike nivåer - har, eller tar, seg rettigheter til å pålegge skatter og avgifter. Om du har gode resultater i din lille bedrift, må du regne med at de lokale pampene i kommunistpartiet vil innføre nye regler som

avhjelper deg med en del av profitten. Om du er urimelig vrien, kan elektrisiteten en dag være borte, eller vannet. Eller mer alvorlig ting kan hende (se Box 4).

En spesiell lokal avgift blir ofte lagt på bruk av veisystemet. Slike avgifter virker som toll mellom regioner og hemmer den innenlandske handelen i Kina. Kanskje vel så alvorlig er det preg av tilfeldighet slike avgifter har. De ilegges etter de lokale myndigheters forgodtbefinnende. Beijing sliter med å bli kvitt dette uvesenet.

For oss er dette vanskelig å forstå. De sentrale myndigheter må vel kunne gjøre det klart at en slik måte å ta seg til rette på lokalt ikke kan aksepteres? I Norge ville Stortinget, om nødvendig, ha vedtatt egnede lover som forbød slik tilfeldig skattlegging av veifarende. Og de lokale myndighetene, må vi tro, ville rette seg etter dette. I Kina er det annerledes. "Fjellet er høyt og keiseren er langt unna", er et gammelt ord. Det har fortsatt gyldighet.

I mange sammenhenger kan Kina bedre forstås som et Kontinent enn som et Land. Sichuan er en av 28 provinser. Med sine over 80 millioner innbyggere har det et folketall som er større enn Tysklands - etter gjenforeningen.

Synes du korrupsjon er et problem i Kina? Og folk svarer ja. Ville du selv betalt en offentlig tjenestemann for å få gjort noe? Igjen svarer folk ja. Med andre ord, i Kina sitter korrupsjonen langt inne.

Det å bli kvitt korrupsjonen blir av mange omtalt som den største utfordringen i dagens Kina. Ettersom mange lokale partipamper lever høyt på slike "inntekter", er begeistringen for kampen mot korrupsjon noe variabel innen kommunistpartiet, mildt sagt. For toppledelsen i det kinesiske kommunistpartiet har det hele et preg av Catch 22 over seg:

Om man ikke vinner kampen mot korrupsjon, går det kinesiske samfunn i oppløsning. Men for å vinne kampen, må kommunistpartiet gå i oppløsning.

BOX 4: UTBREDT KORRUPSJON I STATSEIDE FORETAK

Det å være sjef for et statseid foretak er ikke enkelt, om man tar mål av seg til å rydde opp. For fire år siden tok Hu Dan over som sjef for det statlige foretaket Shaanxi Animal Byproducts Import & Export Corp. som selger kashmir-ull i stor stil, blant annet til internasjonale kjeder som Banana Republic og the Gap. Han kom fort på kollisjonskurs med

"... a band of Communist officials who like those at state-owned enterprises across China, had made millions by turning the company into their personal fiefdom...".

Til tross for solid oppgangskonjunktur for kashmir-ull, og med rekordvekst i omsetningen, hadde selskapet årlige tap i størrelsesorden 10 millioner dollar. Mr. Hu tok fatt i sakene. Han sa opp to tredjedeler av selskapets seksti toppledere. Korrupte ledere hadde nemlig tjent fett ved anvendelse av følgende enkle skjema: Fra private mellommenn, og i selskapets navn, kjøper man annenklassers kashmir, til inflaterte priser. Kashmir-ullen blir så solgt på det internasjonale marked til hva den egentlig er verd. Resultatet blir store tap i selskapets bøker - og tilhørende solid profitt for sleipe mellommenn. Men tjenesten direktørene i statsforetaket yter - ved å betale førsteklases pris for annen- eller tredje-rangs vare - ytes ikke gratis. Kick-back fra mellommennene gjør at direktørene får sitt.

I en analyse av selskapet skrev Mr. Hu:

3.4 Den forbudte by - og forbudte temaer

En hel lørdag travet jeg rundt i Beijing. Fikk med meg de mest sentrale attraksjonene, som Den himmelsk freds plass, Den forbudte by og Mao-mausoleet.

Ved billettskranken ved inngangen til Den forbudte by stod en grei melding: Barn under 120 cm, halv pris. Snedig. Her er det bare å stille seg opp langs veggen - over eller under 120 cm - og billettprisen er klar. Livet blir enklere for dem som selger billetter, og billigere for familier med kortvokste unger.

Frank, la oss kalle ham det, var med på fotturen. Det å bli vist rundt i en by av en av byens egne innbyggere, er utrolig mye mer spennende enn å tasse i flokk etter en guide. Frank, som er i slutten av tredve-årene, jobber i sentraladministrasjonen, i et av Kinas vel tyve ministerier. Han var således en interessant samtalepartner for meg, også hva gjaldt økonomi og politikk.

På Den himmelske freds plass ba Frank meg være litt forsiktig; ikke spør om alt mulig her, sa han. Hvorfor ikke? Fordi på denne Fredens plass yrer det av sivile politifolk. Etter all uroen med Falun Gong bevegelsen det siste året, har vaktholdet her blitt skjerpet.

En noe annen følelse enn den jeg hadde hatt i Shanghai siger innover meg. I Beijing må en større grad av forsiktighet utvises. I et brevne til apostelen Paulus står det at alt er tillatt, men at ikke alt gavner. Traskende rundt på Den himmelske freds plass, faller Paulus' ord meg i hu. Der å gi høylydt uttrykk for stor misnøye med Det kommunistiske parti og dets ledere, ville neppe vært spesielt gunnlig. Tillatt er det heller ikke.

BOX 5: MAO, NAPOLEON, REAGAN OG REKSTEN

Hadde jo lest litt om Kina før avreise. Blant annet om hungersnød og kulturrevolusjon. Maos ville tanker tok livet av 30 millioner mennesker. Hvordan blir han sett på i Kina? Som en Stalin - som etter sin død ble revet ned fra sin piedestall? Eller som en Napoleon - som, til tross for de store lidelsene han påførte sitt eget folk, franskmenn flest er stolte av?

Mao er Kinas Napoleon. Helten som først jaget ut de japanske soldatene og deretter de kapitalistiske lakeiene. Nasjonsbyggeren som gjorde slutt på den ydmykende underkastelsen under fremmede makter som startet med freden i Nanking i 1842.

Reagan, som egentlig var forbausende populær blant de kineserne jeg snakket med, langt mer enn Clinton, - og Blair kunne de ikke fordra -, har det til felles med Mao og Napoleon at han gav mannen i gata stoltheten tilbake. Etter Nixons Watergate, etter nederlaget i Vietnam og etter Carters mislykkede forsøk på å fri gislene ut av ambassaden i Teheran, fikk Reagan amerikanerne til igjen å tro på seg selv. Hvordan, er ikke temaet her. Temaet her er at det er bra for et land, at de som bor der, er stolte av seg selv og av sin egen historie.

Hva har Hilmar Reksten i denne Boxen å gjøre? Ta en taxi i Bergen og ymt frempå at Reksten var en skikkelig skurk. Og du får, nesten garantert, så øra flagrer. Hvorfor det? Fordi bergensere flest er meget stolte av sin store skipsreder, hans noe tvilsomme transaksjoner til tross.

Falun Gong er en religiøs-inspirert organisasjon som våren 1999 sjokkerte de kinesiske myndighetene skikkelig. Som ut av intet stod det plutselig en dag 10.000 Falun Gongere på Den himmelske Freds plass. De hadde sine bannere og sitt beskjedne budskap. Litt mer rom for sin virksomhet - noen gymnastiske øvelser -, var alt de bad om. Politisk innflytelse søkte de ikke. Hvorfor slo myndighetene så knallhardt ned på denne bevegelsen? Etter å ha diskutert fenomenet Falun Gong med et snes kinesere, kunne jeg skille mellom tre historier.

Den første historien går ut på at det organisasjonstalent og den organisasjonsevne som denne bevegelsen har, skremte vannet av toppledelsen i Kommunistpartiet. Her tror man seg å ha rimelig kontroll på samfunnet - om enn ikke som i Maos dager da kontroll ikke bare gikk på atferd men også på tankevirksomhet - og så med ett spretter 10.000 mennesker frem, uten myndighetenes minste peiling på at så skulle skje. Ikke nok med det. Ved nærmere bekjentskap viser det seg at Falun Gong er et sterkt sammenvevet nettverk, bygget opp av kadre, og med en ubestridt leder (for tiden boende i USA) på toppen. Sjenerende likt oppbygningen av Kommunistpartiet. Men med en glød og et engasjement som bare de eldste i Partiet idag kan mimre om.

Om man til dette bildet legger tidligere erfaringer i Kina, bl. a. i 1860-årene, der religiøse bevegelser førte til politiske opptøyer, blir myndighetenes reaksjoner på Falun Gong lettere å forstå.

Den andre historien legger til grunn at myndighetene, innerst inne, nå i ettertid, erkjenner at de kjørte for hardt ut. Falun Gong-bevegelsen er ikke noe mer enn hva den gir seg ut for; en religiøs bevegelse med noen spesiell særtrekk. Således er det intet å frykte fra dette hold. Men, har man først lagt opp til en hard linje, anført av Jiang Zemin selv, kan man ikke tape ansikt ved å myke opp ord- og maktbruken så kort tid etter. Bordet fanger.

Den tredje varianten går på Kommunistpartiet redsel for konkurranse, ikke rent maktpolitisk, men konkurranse om folks "hengivenhet". Her jobber Zhu Rongji og de andre døgnet rundt for å få skikk på Kina - for å få mer ut av de enorme ressursene dette enorme landet råder over. Og så, når Partiet lykkes med å levere en økonomisk vekst på syv-åtte prosent år ut og år inn, så kommer en obskur, religiøs organisasjon og tar den hengivenheten som rettmessig tilkommer de politiske lederne. Legitimiteten til lederskapet svekkes når anerkjennelse for at livet blir bedre ikke tilflyter Partiet men Falun Gong. Og løsningen blir å slå hardt ned på konkurrenten.

3.5 Den kinesiske mur

"What do you think about the Great Wall, Mrs. Reagan?" "It is a great wall," Nancy is supposed to have replied.

Og det hadde presidentfruen helt rett i. Jeg har overskuet fem-seks kilometer av den kinesiske muren, dvs. en snau promille. Men det er nok til å bli beruset av. Bratt og bred. Oppover ufremkommelige fjellsider.

I tillegg til alle turistene var det også mengder av souvenir-selgere. Alle sier - eller hylér - de Hallå, hallå for å fange ens oppmerksomhet. Det blir noe enstonig og slitsomt for oss nordboere. Vennlig nei takk, i få ord, uten å se hverken på selgeren eller på det som frembys for salg, er måten å te seg på. Sertifikat for å ha vært på The Great Wall, pelshatter i ymse varianter, postkort, samt større bokverk - er det mengdevis av tilbud på. Jeg var ikke i kjøperhjørnet. Der befant imidlertid de fleste av mine medreisende seg, godlynte australiere fra Tasmania. Da bussen tok fatt på turen tilbake til Beijing, var det et rikholdig utvalg av pelshatter og annet krimskrams ombord.

Men før vi kom så langt, dvs. til den kinesiske muren, besøkte vi et annet kjent turiststed - en gravplass for keisere og keiserinner. I tillegg til alle de keiserne vi fikk lære noe om - når de regjerte, og hva de gjorde -, fikk vi også tilbud om å lære noe om kinesisk medisin. Chinese Institute for Medicine and Reserch stod på et skilt over en en-etasje, litt sliten bygning. Litt pussig, tenker jeg, Maihaugen er ikke akkurat stedet man forventer å finne et medisinsk forskningsinstitutt. Det at Medicine mangler en e til slutt og Research er uten a, øker ikke tilliten.

I et rom på 25-30 kvadratmeter ble mine australske venner og jeg benket pent på plass, og utstyrt med en kopp te. En tynn, liten sprett kommer inn. Hans oppgave er å overbevise forsamlingen om fortreffeligheten av kinesisk medisin. Etter en åtte minutters lynrask innledning henter han inn to unge menn. De er ment å se ut som kommende fakirer. Men snarere enn å finne gleden i å sove på et spikerbrett, er deres spesialitet å la strøm på 220 volt gå gjennom kroppen. Vær sin lyst, tenker jeg.

På konsert, når det går mot slutten, og vokalisten leverer et kjent nummer, hender det tidvis at publikum inviteres til å delta i refrenget. På dette Reserch-instituttet ble vi invitert til noe tilsvarende: Alle holder hverandre i hendene, strømmen settes svakt på, og vi kan alle kjenne en svak dirring.

Etter denne oppvisningen kommer så kinesiske doctores inn - eldre herremenn rundt de seksti,

medbringende uvanlig søte små kineserinner. Min interesse går mer i retning av en kopp te med en av damene, enn med en medisinsk konsultasjon med en av herrene. Ettersom det bare er tilbud på det siste, takker jeg, noe skuffet, ja til det.

Den unge spretten som er regissør for det hele, har forklart at kinesisk medisin er basert på tre ulike signaler, alle gitt ved strømminger gjennom håndleddet. En av de eldre doctores setter seg ned rett overfor meg, på den andre siden av den smale benken. Han fatter om begge mine håndledd. En alvorlig mine, fra hans side, hører med. Etter et snaut minutt kommer diagnosen. Jeg plages av høyt blodtrykk. Jeg er lei for å fortelle den vakre tolken at blodtrykket mitt er snarere for lavt enn for høyt. A ha, sier "legen" som jeg nå føler behov for å skrive i gåseøyne, problemet er ikke for høyt men for lavt blodtrykk. Igjen må jeg skuffe - rent medisinsk er jeg perfekt på ett punkt; jeg har et blodtrykk som en konfirmant kan misunne meg.

"Legen" innser at han er inne i en blindgate. Mitt problem sier han, i andre forsøk, ligger i nyrene. Feil igjen. Siste forsøk; høyt kolesterol. Bingo! Har et poeng der. "Legen" lyser opp. I ro og verdighet drar han frem et to-siders notat. Krysser av på medisin nummer en og nummer tre, av ti. Det bør jeg handle - her og nå - til helse og glede. Jeg takker og sier jeg skal tenke på det.

Etter tre kvarter er hele seansen over. Vi står atter ute i solen. Mens mange av mine australske venner handlet bæreposer fulle, ble det ikke noe naturmedisin på meg denne gangen.

3.6 Store, røde tall i det kinesiske bankvesen

Idag finnes det utenlandske banker i fem-seks utvalgte provinser. De har lisens til å drive en meget begrenset form for bankvirksomhet i Kina, nærmest på eksperimentell basis. Det er snakk om tjenester til næringslivet, i hovedsak i utenlandsk valuta.

Et problem med utenlandske banker i Kina er myndighetenes manglende evne til å føre tilsyn med virksomheten til slike banker. Etter fem års medlemskap i WTO (World Trade Organization) vil imidlertid ingen spesiell tillatelse være nødvendig. Utenlandske banker vil da kunne drive sin virksomhet etter samme regler som de kinesiske. Da bør dagens problem - nemlig manglende evne til å føre tilsyn med banker - være løst.

Men det kinesiske bankvesenet har langt større og mer imminente utfordringer. Sammenblandingen av statlige foretak (SOEs) og statlige banker (SOBs) har ført til store ubalanser i bøkene. Her er det mange bunnlinjer med store, røde tall. Mr. Liu, Ph.D., i forskningsavdelingen i People's Bank of China (PBOC), kunne fortelle mer om dette.

Den statlig-eide delen av kinesisk økonomi er redusert fra nærmere 60% i 1978 til noe over 40% i dag. Statistikken viser at 39% av de statlige foretakene taper penger. Manglende evne til å betjene sine lån betyr at en stor del av bankenes lån er misligholdte. Moody's - et amerikansk selskap for kredittvurderinger - har beregnet at tapene som de fire store statseid bankene vil kunne lide på slike lån, går opp til ett tusen milliarder RMBs, eller 120 milliarder amerikanske dollar. Det tilsvarer minst 12 prosent av Kinas BNP i 1998.

Med omlegningen i retning av markedsøkonomi, som startet på tampen av 1970-tallet, ble overføringer av penger fra banker til foretak bokført som lån, snarere enn som milde gaver. Ledelsen av statlige foretak hadde imidlertid hverken erfaring med eller særlig forståelse for forskjellen mellom disse to tingene. Det hadde trolig heller ikke ledelsen av de statlige bankene. Noen kredittvurdering slik vi kjenner det, var det knapt snakk om. Eventuelle underskudd var man

vant med at staten dekket i statens foretak, gjennom overføringer fra statens banker. Og større investeringsprosjekter ble finansiert på tilsvarende vis.

Over tid akkumulerte tallene seg på en lite hyggelig måte. Med økt forståelse for hva en markedsøkonomi innebærer generelt, og hva et sunt finansvesen krever mer spesielt, gikk det opp for ledelsen i den kinesiske sentralbanken (PBOC) at noe alvorlig galt var fatt.

BOX 6: "SOFT BUDGET CONSTRAINT" ER DREPEN FOR EN GOD UTNYTTELSE AV RESSURSENE

Jeg husker det godt enda. I 1974 fortalte byråsjef Gjerløw meg, den gangen jeg studerte næringslivets planlagte investeringer i Nordsjøen, noe som åpenbart er gyldig også i Kina. Hva sa Gjerløw? Jo, at for en statlig institusjon - i hans tilfelle Det kongelige norske industridepartment - er det adskillig vanskeligere å nekte en statlig bedrift kreditt enn det er å nekte en privat bedrift penger. Departementet representerer staten, sa Gjerløw, og da er det ikke så å lett å nekte sine egne bedrifter de nødvendige midler. Med private bedrifter er det anderledes, i denne sammenhengen inklusive Norsk Hydro, fortsatte Gjerløw, for disse bedriftene kan vi stille krav til. Om de ønsker gunstig statlig finansiering, eller andre konsesjoner fra det offentlige, må de på en ganske annen måte vise at de duger.

Gjerløws department hadde mange erfaringer å vise til; ÅSV, Store norske på Svalbard og Norsk Jernverk er tre av dem. NSB en fjerde, som man fortsatt sliter med.

Senere, på 1980-tallet, gav den ungarske professoren Janos Kornai oss begrepet "soft budget constraint". Et foretak som arbeider under en bløt budsjettbetingelse, tvinges ikke til å rette opp skuta når det bærer galt avsted. Nye, statlige penger tetter igjen de oppståtte hullene.

Overgangen fra Plan til Marked innebærer at en bløte budsjettbetingelse byttes ut med en hard. I en markedsøkonomi vil bedrifter som ikke klarer å innfri sine forpliktelser, gå konkurs. Det er trist for dem som har investert i bedriften og for dem som jobber der. Men det er bra for systemet som helhet. Gjennom konkurs blir ressurser frigjort fra lite produktiv virksomhet. Med noe tid til hjelp vil de frigjorte ressursene finne anvendelse i mer samfunnsgavnlige virksomhet.

Dette enkle resonnementet virker som en rød klut på sosiologer, og i noen grad også på statsvitere. Det kan ha sammenheng med markedets upersonlige karakter. Man må da kunne gjøre noe for å unngå konkurs?, tenker godhjertede sosiologer. Men om virksomheter drives for dårlig, og om det som produseres ikke lenger etterspørres, er nedleggelse, eventuelt gjennom konkurs, den riktige løsningen.

I Kina har statseide foretak i flere tiår arbeidet under bløte budsjettbetingelser (se Box 6). Underskudd i SOEs har blitt dekket opp ved lån i SOBs (statsbanker). Disse lånene er i sin tur

finansiert ved vanlige kineseres sparepenger. Når så status gjøres opp, etter ti-femten år, er det klart at verdiene på aktivasisden i mange SOEs ikke på noen måte motsvares av gjelden på passivasisden. Her er en solid underbalanse, dvs. negativ egenkapital.

Om man i denne situasjonen konsoliderer statsbankene og statsselskapene, dvs. ser dem under ett, hva slags bilde fremkommer da? Jo, et bilde der de statlige bankenes gjeld til publikum

(dvs. husholdningenes banksparing) ikke har som motstykke tilsvarende realøkonomiske verdier i de statlige foretakene. Vi har et solid solvensproblem. Men lykkeligvis intet likviditetsproblem, i hvert fall ikke så lenge flittige kinesere har tillit til de statlige bankene og fortsetter å spare i dem.

En kjapp løsning på dette problemet er en engangsøkning i prisnivået, la oss si på to-tre hundre prosent. Nominelle krav og fordringer er upåvirket. Men de nominelle verdier av bygninger, maskiner og annet vil stige i takt med det generelle prisnivået, med to-tre hundre prosent. Og vips, så er det balanse i de statseide selskapenes bøker.

Denne løsningen er imidlertid helt uaktuell. En inflasjon i den størrelsesorden det her ville være behov for, vil skape sosiale og politiske problemer av langt større dimensjoner enn de økonomiske problemene som i så fall lot seg løse. Nei, andre forslag må vurderes.

Kina arbeider med en modell som minner om den som amerikanske myndigheter tok i bruk for å løse krisen i Savings and Loans (det amerikanske sparebankvesenet) på 1980-tallet. I statlig regi etableres Asset Management Corporations (AMCs). Et statlig selskap (SOE) som sliter med negativ egenkapital, utsteder nye aksjer som et AMC overtar. Snarere enn å betale i kontanter for disse aksjene, overtar AMC en stor del av den gjelden som det statlige selskapet har til den statlige banken. SOEen har da fått ryddet opp i sin balanse; en gjeldspost er blitt gjort om til egenkapital. Det gjør at renteutgiftene blir mindre tyngende i fremtiden. Dessuten vil samlet gjeld, om denne debt-equity swap er stor nok, ikke lenger overstige verdien av samlede aktiva. Selskapet vil således fremstå med positiv egenkapital.

For den statlige banken (SOB) er resultatet også hyggelig. Som en del av pakken bytter man ut det kravet banken har på bedriften med et tilsvarende krav på staten. I regnskapsmessige termer; bedriftens usikre gjeldspost (på aktivasisden i bankens bøker) erstattes med lange, sikre statsobligasjoner.

I økonomien eksisterer det ingen fri lunsj. Hvem betaler så dette gildet? Regningen sendes til skattebetalerne. Betjeningen av de statsobligasjonene som den statlige banken nå har på sin aktivasisde, må skje ved økte innbetalinger av skatter og avgifter. Kinesere, som eiere av bankinnskudd, har grunn til å glede seg. I egenskap av skattebetalere er det derimot en sorgens dag.

Vel, vel, så har man altså, ved hjelp av etablering av AMCs, ved utstedelse av nye statsobligasjoner og ved finurlig bokføring, se Box 7, løst et tillitsproblem i bankvesenet. Men hva med realøkonomien? Hva slags endring i atferd, om noen, kan man vente i fortsettelsen?

Den løsningen som her er skissert, forutsetter at SOEs gjøres om til aksjeselskap. Strengere regler om regnskap og rapportering kan ha en viss virkning. Videre, et AMC som gjør en debt-equity swap og får nye aksjer som betaling, vil ha krav på styreplass i det statlige aksjeselskapet. Det kan bidra til et bedre drevet foretak.

Kanskje viktigere enn disse tingene er det forhold at den statlige banken, som tidligere nærmest automatisk dekket opp underskuddene i det statlige foretaket, ikke lenger gjør det. Nå som

"gammel moro" er tatt ut av bøkene, og det statlige selskapet er omdannet til et kanskje delvis privatisert aksjeselskap, blir det også nye krav til profesjonalitet, hva gjelder kredittvurdering ved nye lån. Den bløte budsjettbetingelsen hardner til.

BOX 7: BOKFØRING FOR Å BEDRE BALANSER

For at et statseid selskap skal kvalifisere for en debt-equity swap, må det ha en solid markedsposisjon, en dyktig ledelse og et godt rapporteringssystem.

Cinda - et AMC - har nylig inngått en avtale med Beijing Cement Factory - et SOE. La oss - noe forenklet - se nærmere på det sett av transaksjoner man her legger opp til.

Akkumulert over mange år har Banken lånt 100 til Fabrikken. Disse pengene har Banken fått tilgang på gjennom vanlig folks innskudd. Fabrikken har imidlertid forvaltet midlene dårlig. De reelle verdiene den rår over er bare på 60. Her er altså en underbalanse - negativ egenkapital - på 40.

Fabrikken (SOE)		Banken (SOB)	
Reelle verdier	Gjeld til	Utlån til	Innskudd fra
av aktiva:	Banken:	Fabrikken:	allmennheten:
60	100	100	100
	Egenkap.:		
	-40		

Ved å konsolidere de to statseide enhetene ser vi klart at innskyterne, om også de gjorde det, kunne få problemer med nattesøvnen. 40 av de 100 (millioner RMB) i bankinnskudd mangler realøkonomisk motstykke.

Fabrikken (SOE)+ Banken (SOB)	
Reelle verdier av	Innskudd fra
aktiva: 60	allmennheten: 100
	Egenkapital: -40

Så kommer Cinda på banen. Dette nyetablerte statlige selskapet mottar 50 i rentebærende statspapirer. Motstykket er en egenkapital (i Cinda) på samme størrelse.

Cinda (AMC)	
Statsobligasjoner: 50	Egenkapital: 50

Hva er så Cinda misjon? Cinda bytter - renminbi for renminbi - sine krav på staten (statsobligasjoner) mot Bankens krav på Fabrikken (utlån). Dette er en "hyggelig" handel for Banken. Tvilsomme fordringer på Fabrikken byttes ut med sikre fordringer på staten.

Cinda (AMC)		Banken (SOB)	
Overtar del		Utlån til	
av Bankens		Fabrikken:	
lån til		50	
Fabrikken:	Egenkapital:	Statsobl.:	Innskudd:
50	50	50	100

Men Cinda stopper ikke der. Fordringen på 50 som Cinda nå har på Fabrikken, blir

omgjort til egenkapital i Fabrikken. I vårt enkel eksempel blir det utstedt aksjer i Fabrikken til Cinda, i bytte mot fordringen på 50. Vi har en debt-equity swap.

Cinda (AMC)		Fabrikken (SOE)	
Aksjer i	Egenkapital:	Reelle verdier	Gjeld til banken: 50
Fabrikken: 50	50	av aktiva: 60	Egenkap.: 10

Fabrikken har grunn til glede seg. Mulighetene for å drive sunn og lønnsom butikk har økt, både fordi renteutgiftene går ned, og fordi soliditeten bedres. Men også Banken nikker anerkjennende til denne siste transaksjonen. De reelle verdiene i Fabrikken overstiger nå gjelden til Banken.

Men hvor det blitt av har problemene? De er plassert hos Cinda. Her står aksjer i Fabrikken oppført med 50. Men ser vi på Fabrikkens balanse, er ikke verdien av Fabrikken mer enn 10. Underbalansen som det hele startet med, er således i Cindas bøker. Makter Cinda, som ny eier av Fabrikken, å utøve sitt eierskap slik at merverdier skapes? Bedre "corporate governance", ved en ny eierstruktur og ved en tøffere bankforbindelse, er hva det egentlig går om.

Mr. Liu og jeg har holdt på en god time. Et bredt spekter av temaer er dekket. I tillegg til dem som her er referert, var vi innom Ricardiansk ekvivalens, konsekvenser for rentepolitikken av at den kinesiske valutaen blir konvertibel for handel i verdipapirer, muligheten for å binde Hong Kong dollaren til den kinesiske renminbien osv. På gjenkjennende vis utvekslet vi henvisninger til aktuelle artikler i faglitteraturen.

Nå som samtalen går mot slutten spør jeg hvilket universitet Mr. Liu har sin doktorgrad fra. Uvisst av hvilken grunn hadde jeg tenkt meg Ohio State. Men nei da, doktor Liu er nylig uteksaminert fra Beijing University. Jeg ramler helt av pinnen - så takk og lov for de dype og lave stolene man har i People's Bank of China. At en kineser som er så godt inne i monetær teori, som kjenner litteraturen så bra, har praktisk forståelse av virkemåten til et moderne bankvesen, og er så fortrolig med ulike finansielle instrumenter, ikke har utdanning og erfaring fra utlandet, hadde jeg aldri i verden trodd.

3.7 En stimulerende lunsj på Beijing University

Mange av oss kjenner nordmenn, som etter fem-seks år i USA, blir mer amerikanske enn amerikanere flest. Nå kjenner jeg også en kinesisk variant; professor Shen ved Beijing University. Uformell og imøtekommende - med et tilhørende stort kontaktnett. Til den lunsjen han og jeg skulle ha sammen, kom det dumpende inn en danske, en dansk-amerikaner, en japaner og en kineser. Hyggelig, hyggelig. Et av mine beste måltider i Kina spiste jeg i denne restauranten for universitetsansatte. Men mat og mennesker til tross, jeg lot ikke Shen slippe unna: Hans egen forskning på Kina måtte jeg få høre om.

Mr. Shen har sin Ph.D. fra Michigan University. Dette universitetet er viden kjent for sine omfattende og grundige survey-undersøkelser. Hva han hadde lært i USA, satte professor Shen ut i praksis i Kina. I noen år har han hatt ansvaret for et forskningsprosjekt der man intervjuer et passende stort utvalg mennesker i Beijing og omegn. Noen av spørsmålene var om tilliten til fremtiden. Hvilke planer har man for eget, fremtidig forbruk? Fra 1995, da dette prosjektet startet, og de neste par-tre år, pekte alle piler oppover. Den finansielle krisen i Asia, som satte inn i annet halvår 1997, og som Kina klart merket konsekvensene av, la rimeligvis en demper på optimismen.

Tallene for 1999, som professoren nå hadde under bearbeiding, tydet på at optimismen var på vei tilbake. Flertallet av respondenten mener at både den nasjonale økonomien, og den lokale (i Beijing) går bra eller relativt bra. Men de omfattende økonomiske reformene som Kina nå opplever, fører til usikkerhet. Mange er litt mistenksomme. Slike holdninger gir, som vi tidligere har vært inne på, økt sparing snarere enn økt forbruk.

Som statsviter var professor Shen litt skeptisk til omfanget av reformene. Å skulle kaste om på skolevesen og helsevesen, blant annet ved innføring av egenandeler, og samtidig også kjøre på med omstrukturering av statseide banker og statseide foretak, er kanskje for mange gode ting på en gang.

En økonom vil muligens se tingene litt annerledes. Reformen innebærer blant annet nye priser. Ting som var billig før, blir dyrt nå. Og ting som var dyrt før, blir billig nå. Bedre da å få det nye settet av relative priser på plass i én sveiv, enn i årevis stadig å få nye signaler, på hva som er lurt å kjøpe, og hva som er lurt å produsere.

Om publikums respons til omfattende reformer er økt sparing, kan det gi problemer i arbeidsmarkedet. Forsøket på å løse langsiktige, strukturelle problemer vil i så fall støte an mot kortsiktige stabilitetsproblemer. Casen for Reaganomics, som Mr. Lin i CASS gikk inn for (se avsnitt 3.1 foran), ser jeg nå bedre logikken bak.

Som andre intellektuelle jeg møtte, var også professor Shen godt fornøyd med den friheten man nå hadde. Hvorfor, stusser jeg, har forskerne de senere årene fått så mye større frihet i Kina? Myndighetene trenger den informasjon som forskerne kan frembringe, svarer Shen. Hvorfor det? Fordi Kinas ledere, som en annen jeg snakket med sa, ikke lenger kan "...impose pain on the people". Med en etterhvert formuende middelstand, med tilgang på informasjon over et brett sett av kanaler, med økende velstand, og med svekket legitimitet til det politiske systemet, er de dager talte da tilfeldige nykker hos den sittende keiser kunne kaste om på millioner av kineseres hverdag.

Mindre makt på toppen fordrer mer indirekte og intelligent styring. Til det trengs bedre informasjon. Slik informasjon er forskerne med på å fremskaffe.

Hvordan historien påvirker folks holdninger og evne til å treffe beslutninger, er et spennende tema unge historikere har satt søkelyset på. Kinas historie virker hemmende på Kinas utvikling, hevder de. Den kinesiske muren symboliserer problemet: Vi setter opp en mur rundt vårt land. Vi lukker de andre ute. Vi har nok med oss selv. Nysgjerrigheten på andre er fraværende. Vi er jo best likevel. Gul, som er jordbunnens farge, representerer det innadskuende, "Rule by the land".

Blå, som er havets farge, er symbolet på det utoverskuende, "Rule by the ocean". I lange perioder av sin historie har Kina vært innadvendt. Blåfargen har visnet hen - jordbunnens gule farge har vært for dominerende. Tiden er nå moden for at det blå elementet i kulturen utvikles, og at den gule teinten blekner hen. Og det er vel hva jeg erfarer på mine to korte uker i Midtens Rike.

Nok en givende samtale går mot sin slutt. Professor Shen uttrykker sympati med sitt folks ledere. De har ikke råd til å trå feil, sier han. Legitimiteten til systemet kan det i så fall bli stilt spørsmålsteget ved. Professoren minner om et bilde Deng Xiaoping brukte, og som jeg hørte flere referere til: Utviklingen i Kina minner om det å komme over en stri elv, ved å trå på de rette steinene, som i hovedsak ligger under vann. Bommer du og mister fotfestet, bærer det galt avsted. Til nå har man ikke gjort det. Men elven er bred og det er langt igjen til den andre bredden. Inntreden i WTO er den siste steinen myndighetene har satt foten ned på. Er den stødig eller sleip?

Ut i gaten, for å finne en drosje, blir jeg fulgt av en av professorens studenter. Hun er fra et sted i det vestlige - og lite utviklede - Kina. Jeg spør: Hva er største forskjellen mellom Beijing og der du kommer fra? Økonomien, kommer det uten nøling, i Beijing er levestandarden langt høyere enn hjemme. Hva kommer det seg av? vil jeg vite. "Because they (i vest) have not developed their minds". Innadvendte, gule kinesere. Dem jeg møter, i vekstområder som Beijing og Shanghai, dyrker derimot en blå, eller utadvendt, kultur. Mine inntrykk fra Kina, slik de nedfeller seg i denne artikkelen, bærer åpenbart preg av det.

3.8 Immer weiter

I fremmed land har jeg en tålmodighet langt utover den jeg er kjent for hjemme. Men et sted går grensen - også i Kina. Taxi-sjåføren, som denne siste dagen i Beijing skal kjøre meg til den norske ambassaden, ser lettere forurettet ut når jeg spør - via tolk - om han er helt sikker på veien. Hvoretter han drar av sted i feil retning. Etter ti minutter innser han tabben, og må spørre seg for. I mellomtiden har jeg rukket å bli skikkelig sinna - på norsk. Helt unødvendig med noen tolk. Etter flere spørreunder finner vi til slutt ambassaden. "Sorry", kommer det fra sjåføren da vi endelig er fremme. Hissigheten har forlatt meg. Og jeg avleverer et ekte smil. Et skikkelig håndtrykk bekrefter at det gode forholdet mellom Kina og Norge atter er gjenopprettet.

Ambassaden stiller bil og sjåfør til disposisjon til flyplassen. Føler meg helt konge der jeg sitter i baksetet i den rommelig bilen, og i taus eleganse drar avsted.

Det skinner i marmor på Beijings flunkende nye flyplass. Her er gullende rent over alt. Er tidlig ute for avreise til Hong Kong. Et land, to systemer. Her på flyplassen betyr det at jeg må sjekke inn på International. På taxfree ser jeg noen nyrike russere. Har ikke følelsen av at de er overdrevne populære. Har tid til en lunken øl og skål suppe til 70 RMB. Greit med betaling i USD? Ja, det blir 10 USD takk som utgjør vel 80 RMB. Vel, vel, greit nok. Den lille servitrisen har vel sin egen lille dollargeskjeft. Men nei. Hun kommer tilbake med riktig mengde vekslepenger; 11 USD og 2 RMB på tyvedollar-seddelen jeg gav henne. Personalet har nok fått streng beskjed - ingen fantestreker her!

4. HONG KONG: PLUS CELA CHANGE, PLUS CELA RESTE LA MÊME CHOSE

Forskjellen mellom Kina og Russland er Hong Kong, skal Boris Jeltsin ha sagt. En annen forskjell, kan vi legge til, er at Kina, det siste tiåret, har fordelen av Russlands erfaringer. Så vet man hvordan en overgang fra Plan til Marked ikke skal gjøres.

Jeg hadde vært her før, for to og et halvt år siden, i februar 1997. Det var vel fire måneder før Hong Kong ble tilbakeført til Kina. Den 1. juli 1997 løp nemlig britenes 99-årige leieavtale, på deler av området, The New Territories, ut.

Dagen etter at britene hadde sluppet taket i sin gamle kronkoloni, slapp den thailandske valutaen (bath) taket i den amerikanske dollaren. Dermed gikk startskuddet på en økonomisk krise i Asia. Til Hong Kong kom krisen med full tyngde i august året etter. Måten denne krisen ble håndtert på var, mildt sagt, fascinerende.

4.1 Den dagen markedet surna

I 1983 gav myndighetene et løfte: Fra nå av skal én amerikansk dollar koste 7,80 Hong Kong dollar (HK\$). Hverken mer eller mindre (om vi ikke regner svingninger opp og ned på inntil én prosent). Et Currency Board (seddelfond) ble etablert.

For at markedet skal ha tillit til dette løftet, må sentralbanken (Hong Kong Monetary Authority, eller HKMA) ha en solid beholdning av amerikanske dollar. Med reserver som langt overstiger den utestående mengden av sedler og mynt i egen valuta, har folk ro for at de kan, om de vil, få amerikanske dollar i bytte for sine Hong Kongske.

Systemet med et seddelfond hadde virket overraskende bra for Hong Kong. Ulempen, at rentenivået i Hong Kong dermed ble låst til rentenivået i USA, ble oppveiet av et meget tilpasningsdyktig arbeidsmarked. Periodevis hadde markedet tvilt på holdbarheten av løftet 7,80 HK\$ for én USD. Men hver gang hadde HKMA gjort hva som gjøres måtte for å bevare denne kursen.

Nå, høsten 1998, tvilte markedet igjen. Og det med rette. Hadde ikke så godt som alle viktige konkurrentland opplevd en svekkelse av sine valutaer overfor USD med rundt femti prosent? Og hadde ikke det underminert konkurranseevnen til Hong Kong i en helt uakseptabel grad? Eneste rimelige løsningen måtte være å skrive ned verdien på HK\$, til anslagsvis 12-13 HK\$ pr. USD.

Om man nå ikke gjør dette, sa det fæle markedet tidlig i august, så må man heve renten så det kjennes, for på den måten å gjøre folk interessert i fortsatt å sitte med Hong Kong dollar. Og hva vil en, la oss si dobling av rentenivået bety? Jo, at verdiene av aksjene på Hong Kong-børsen faller kraftig i verdi.

Ett av to syntes uunngåelig: Enten faller HK\$ som en stein, eller så gjør aksjene det. Vel, da er det bare å posisjonere seg for fete gevinster. Rent teknisk selger man HK\$ på termin, mot USD. I tillegg går man short i Hong Kong aksjer, dvs. selger aksjer man ikke har, for å kjøpe dem tilbake på et senere tidspunkt, når de, om forventningene slår til, har falt kraftig i pris.

Store, utenlandske hedge-fond gikk tungt inn (eller mer korrekt, ut) av markedet for HK\$ og for Hong Kong aksjer. Etter å ha tatt sine posisjoner, lot porteføljeforvaltere seg gjerne intervjuje på CNN. Her gav de i utvetydig ordelag uttrykk for at i Hong Kong gikk det den veien høna sparker. Når bjellesauene først startet å rusle i én retning, kom de andre etter. Ruslingen gikk over i lett trav. Og så i galopp. HKMA ble presset til å innløse egen valuta med amerikansk. Med reserver i størrelsesorden over femti prosent av BNP, var dette i første omgang uproblematisk. Men da også Hong Kongs egne innbyggere i økende grad startet omveksling av egen valuta til utenlandsk, følte myndighetene behov for å gjøre noe.

Omfattende, overraskende og beslutsomme tiltak måtte til. To problemer måtte løses. Tilliten til Hang Seng indeksen, som hadde falt fra over 16.000 til under det halve, måtte gjenopprettes. Det måtte også roen for at prisen på USD målt i HK\$ ikke ville endres. En like enkel som genial plan ble lagt og deretter iverksatt. Sentralbanken (HKMA) intervenerte, ikke i valutamarkedet eller i markedet for statsobligasjoner. Men i aksjemarkedet. Og det i et omfang som ingen hadde ventet. Myndighetene kjøpte kort og godt opp rundt 12 prosent av hvert eneste selskap som inngår i Hang Seng indeksen. Med regler om at eierskap utover 10 prosent på Børsen må flagges, var det rene flaggdagen i slutten av august. Hong Kong Shanghai Banking Corporation (HSBC) opptrådte formelt korrekt; med en så stor eierposisjon ble myndighetene tilbudt styreplass!

Den mengden av HK\$ som ble pøst ut på markedet for å betale for disse gigantiske aksjekjøpene,

hentet sentralbanken tilbake, ved vanlige intervensjoner i valutamarkedet. Det vil si at Hong Kong Monetary Authority kjøpte tilbake HK\$ og betalte ved å bruke av sine reserver av amerikanske dollar. Ser vi de to operasjonene under ett - kjøp av aksjer med HK\$, etterfulgt av kjøp av HK\$ med amerikanske dollar -, intervenserte sentralbanken i aksjemarkedet med utenlandsk valuta. Det hadde aldri en sentralbank gjort før.

Med enorme beholdninger av utenlandsk valuta, og med muligheten for å trekke på den kinesiske sentralbankens enda større lagre, skjønnte markedet at det var slått. Her ble ingen devaluering. Her ble ingen rentestigning. Her ble intet kursfall på Børsen.

Markedet surna.

Hvem kunne trodd at myndighetene i Hong Kong, verdens frieste markedsplass, ville gripe til et så råttent triks som å intervensere i aksjemarkedet? Burde vært forbudt.

Mr. Tang, regjeringens sjeføkonom, er en ekte mandarin, dvs. en embetsmann som oppfører seg med "careful correctness". Han forklarer lidenskapsløst at myndighetene handlet korrekt. De hadde avgitt et løfte om å holde egen valuta stabil mot den amerikanske. Den uvante og pressede situasjonen man befant seg i høsten 1998 krevde uvante og kraftige virkemidler. Myndighetenes oppkjøp av innenlandske aksjer, betalt med utenlandske penger, var hva som trengtes. Og, minner vi om, hele tiden fungerte det frie markedet. Hverken kontroll på kapitalbevegelser, slik Malaysia innførte, eller noen avgift på veksling mellom valutaer, slik professor James Tobin har foreslått, ble introdusert. Spillereglene lå fast. Det eneste som hendte var at en ny, kjempestor spiller kom inn i aksjemarkedet. Det hadde ikke de eksisterende spillerne ventet. Og når det uventede skjer, kan man lett tape penger. Og når man taper penger, kan man lett bli sur. Da er det fristende å skylden på andre. Markedet fant ut at myndighetene i Hong Kong fikk være syndebukken. Helt urimelig.

Etter å ha sittet på 12 prosent av aksjene i Hang Seng indeksen i vel 14 måneder, og i den perioden opplevd henimot en dobling av verdiene, startet myndighetene i november 1999 prosessen med å selge seg ned. Alle aksjene ble lagt i et fond, og andeler i dette fondet ble lagt ut for salg. Som en liten gulrot vil folk som bor i Hong Kong, og som kjøper seg inn i fondet, få en tilleggsdeling på fem prosent etter ett år.

BOX 8: UTENLANDSKE BANKER ER GODT FOR HONG KONG - HVA MED NORGE?

I Hong Kong er 85 prosent av bankvesenet på utenlandske hender. Det gir et bredt sett av banktjenester, til husholdninger og næringsliv, til priser som gjenspeiler effektiv bankdrift. Hvorfor, undrer jeg, er det så stor motstand mot utenlandske banker i Norge? Alt fra datamaskiner til hamburgere og flybilletter lar vi gjerne utenlandske foretak tilby i Norge, i konkurranse med hverandre og med norske produsenter. Hvorfor ikke banktjenester?

Argumentet om at man må bli stor hjemme, for å vokse ute, slår alltid an, både hos politikere og hos det allmenne publikum. Men da gjør man samme tabben som Mao - introduserer et årsaksforhold som ikke er der (se Box 2). Banker som er dyktig drevet, vil kunne bli store. Målet å bli stor er meningsløst. Målet å bli god er meningsfylt. Er man god, kan man vokse seg stor. Men blir man stor, ved dumme knep, uten å være god, kan det gå riktig ille.

Er DnB og Kreditkassen gode? Krisen i norsk bankvesen på slutten av 1980-tallet

4.2 Kina går med i WTO

Jeg var der. I Kina, da gjennombruddet i WTO-forhandlingene med USA fant sted. Den 16. november 1999. Før Kina kan bli medlem av Verdens handelsorganisasjon (WTO), må landet også ha avtaler med andre aktører på plass, som EU og Japan. Det regner man med skal gå greit, nå som avtalen med USA er i orden.

En liten lingvistisk rose tar vi med oss. Bestevilkårsprinsippet er en grunnleggende regel i WTO. Den innebærer at dersom land A aksepterer å senke tollsatsen på en vare overfor land B, skal også land C nyte godt av denne lavere satsen. Men for amerikanere å gi Bestevilkår til Kina, lyder nærmest som en favorisering av Kina, på bekostning av andre land. Clinton har problemer nok med å få WTO-avtalen gjennom Kongressen, om han ikke i tillegg skulle slite med at folk får feil assosiasjoner ved begrep som anvendes i avtalen. Derfor snakker men ikke lenger om Most Favored Nations (MFN), men om Normal Trade Relations (NTR).

Det var statsminister Zhu Rongji som drev frem en løsning. Tidligere på året, i april, på besøk i

USA, jobbet han hardt for å få WTO-avtalen på plass. Men Clinton holdt igjen. Ikke nok med det. Clinton offentliggjorde alle de godbitene kineserne hadde vært villige til å gi for å få i stand en avtale. Zhu Rongji tapte ansikt. Ved tilbakekomst til Kina ble han møtt av en tom flyplass. I kinesisk politikk er det et klart signal.

Men den kinesiske statsministeren er en tøffing - the Boss er kallenavnet hans (som Bruce Springsteens). I midten av november, da forhandlingene igjen syntes fastlåste, grep han inn direkte. Prosessen kom igang igjen, og ble ført i mål.

WTO-medlemskap har ikke bare en økonomisk side, men også en politisk. Ved å bli med i Verdens handelsorganisasjon sikrer lederne i Kina seg en markedsliberalistisk forankring utenfor landets egne grenser. Robert Margolis, en britisk gentleman som jobber i Merrill Lynch, gav en nærmere utdypning. Hans bakgrunn som tjenestemann i den britiske utenriktjenesten og som rådgiver til regjeringen i Hong Kong, før han, på sine middelaldrende dager, ble pengemann i et amerikansk selskap, kom til nytte her.

Etter Mr. Margolis' oppfatning er det fruktbart å se på den kinesiske befolkningen som bestående av to hovedgrupper; de som sliter og arbeider på grasrotnivå, og de som ikke bidrar med noe produktivt, men bare snylter på andres innsats ("rent-seekers" i økonomenes fagterminologi). Deltakelse i WTO krever en større grad av ryddighet og en mindre grad av vilkårlighet. Regler og avtaler som er internasjonalt funderte, kan man ikke slå en strek over. "Rule by law" vil tvinge seg frem. Det vil komme grasrota og det lokale næringslivet til gode. Området som snylterne kan boltre seg på, blir mindre.

Lokale partipamper som tidligere kunne påtvinge lokale foretak ulike "avgifter", og ledere av statseide bedrifter som lever høyt på "kickbacks" fra uhederlige mellommenn, vil neppe like en innsnevring av handlingsrommet. Kinesisk medlemskap i WTO, som toppledelsen i Kommunistpartiet har kraft til å sette gjennom, vil på sikt kunne forskyve maktforholdene i landet. Denne endringen i maktforholdene vil fremme den økonomiske veksten.

Et forsikringsselskap som idag ønsker å etablere seg i Kina, er nødt til å gå i kompaniskap med et kinesisk selskap, utvalgt av myndighetene. Et viktig prinsipp i WTO-avtalen er at slik "utvelgelse" fra myndighetenes side ikke lenger blir tillatt. Godt mulig blir det fortsatt krav til

"joint ventures", men hvem det utenlandske selskapet "joiner" krefter med, skal ingen byråkrat bestemme. Markedet overtar. Med mindre makt til byråkraten minskes også hans mulighet for snylting, dvs. å sikre seg mellomlegg for utviste spesialtjenester.

Mer konkret vil utenlandske banker etter to år fritt kunne drive forretninger med kinesiske bedrifter og etter fem år med kinesiske husholdninger. I telekommunikasjon vil det også bli åpnet for utenlandske selskaper. Men i og med at konsesjon for slik virksomhet er påkrevet, også for kinesiske foretak, vil myndighetene fortsatt ha rimelig kontroll med nyetableringer.

Mer generelt, når WTO-avtalen skal settes ut i livet, vil mange praktiske spørsmål melde seg. Selve iverksettelsen innbyr til konflikter, ved ulik tolkning av de enkelte avsnitt i avtalen. Og her er kineserne "eksperter". Som Mr. Margolis uttrykte det: "China being China, there is going to be an implementation problem".

I hvilken grad WTO-medlemskap vil stimulere til økte utenlandske direkteinvesteringer i Kina, er ikke klart. Når tollmurene bygges merkbart ned, blir det lettere å sende varer til landet. Man trenger ikke produsere varer i Kina for å selge varer i Kina. På den annen side vil mer ryddighet, mer "rule

by law", og større frihet i valg av medinvestor virke stimulerende på utenlandske selskapers etableringer i Kina. Kanskje er det rimelig å forvente at slike etableringer først vil falle noe for deretter å ta seg opp?

Som jeg tidligere har touchet innpå, kan det tenkes at Kina, når landet først er kommet med i WTO - en gang på vårparten i år 2000 - finner det hensiktsmessig å skrive ned verdien av sin valuta med kanskje 10-15 prosent mot dollaren? Argumentet er enkelt, og har vært brukt av andre land før, blant annet av Sør-Korea midt på 1960-tallet. Poenget er at når tollsatser senkes, og i ulik grad for ulike produkter, vil bedrifter i Kina som konkurrerer med import, gå mer slitsomme tider i møte. En generell bedring i konkurranseevnen, gjennom en nedskrivning av renminbien, vil da kunne være aktuelt å vurdere.

4.3 Alt ved det gamle?

Den ene gangen før jeg hadde vært i Hong Kong, stod jeg på britisk territorium. Nå står jeg på kinesisk. Ikke lett å oppdage noen forskjeller. Aviser, som South China Morning Post er full av kritisk journalistikk. Og folk jeg snakker med virker frie og utvungne. Kan ikke se at man demper seg.

Og likevel.

Alle vet at det går en grense. Både i aviser og i det åpne rom. Den heter kritikk av Kommunistpartiet som et lovlig organ som står over loven. Alt er det samme og likevel er alt forandret.

5. TRE TRAUERIGE TEMAER

Demokrati og Menneskerettigheter er traurig tema nummer ett. Uten å være ekspert på temaet - eller kanskje er jeg det, om en ekspert defineres som en som er langt hjemmefra -, vil jeg anføre at Norge gjerne må blande seg inn når spørsmålet går på eklatante og konkrete brudd på menneskerettigheter, men gå langt stillere i dørene hva angår demokrati.

"Wherever there is repression of the individual, wherever there are acts contrary to the nature of the individual, there can be no greater crime", uttalte (den unge) Mao (Ross Terrill, China in Our Time, 1992, s. 232). Vi skal kunne si fra når overgrep mot enkeltmennesker finner sted. Vi kan til og med gjøre det under henvisning til Mao.

Hva gjelder demokrati derimot tror jeg de Kina-eksperterne har rett som sier at landet ikke vil være tjent med en slik styreform nå. Fordelen med dagens regime - og det er fordeler med et system der lederne hverken velges eller skal gjenvelges - er at beslutninger kan fattes raskt og effektivt iverksettes. Her er ingen høringsinstanser utover de Partiledelsen selv ønsker. Her er ingen mindretallsregjering som må baute seg frem i stidt vær. "Noen av oss har snakket sammen", sa Einar

Gerhardsen på 1950-tallet, og da var avgjørelser tatt. Det tjente trolig Norge godt de første 10-15 årene etter krigen. Og trolig tjener et tilsvarende - om enn likevel meget forskjellig - system Kina godt idag.

En viktig forutsetning for at fravær av demokrati, for en tid, kan være av det gode, er ukorrupt ledelse. Og derom fantes det ingen tvil blant de kineserne jeg møtte. Toppen av kransekaka, dvs. de syv medlemmene av Politbyråets Standing Committee, er ikke - i særlig grad i hvert fall - ute for å berike seg selv. De er ute for å berike Kina, og for å gjenreise landets makt og innflytelse.

Det er nærliggende å trekke parallellen til Russland. Her har man demokrati. Men hva har man egentlig fått? En korrump maktelite, som sammen med en brutal mafia, røver landet for dets rikdommer. Fri og bevare oss, sier kineserne. Og det er ikke vanskelig å forstå. Lover og regler, og erfaringer og tradisjoner, må utvikles før demokratiet kan slippes løs. Til dette trenger man tid. Det viktige spørsmålet blir således ikke om Kina bør innføre demokrati imorgen, men om landet og dets ledere bruker tiden på en slik måte at demokrati kanskje kan innføres i overmorgen.

Traurig tema nummer to er forholdet til Taiwan. Deng Xiaoping fikk på plass en avtale med britene som gjorde at Hong Kong ble del av Kina, basert på slagordet ett land - to system. At dette slagordet ikke så lett lot seg applisere på forholdet til Taiwan, tok Deng med stor ro. En løsning av Taiwan-spørsmålet overlot han til sine barn.

BOX 8: DENG XIAOPING - EN LITEN, HARD NEGL

Deng Xiaoping var liten av vekst, lett å undervurdere. Men sterk i beslutninger og i overbevisningskraft. Og realistisk, både i sin vurdering av Taiwan og av forholdet til USA.

I 1957 dro Deng sammen med Mao til Moskva, for å feire førtiårs-dagen for den kommunistiske revolusjon. Ved en mottakelse sa Mao, pekende på Deng, til Krutsjov: "Ser du den lille mannen der? Han er meget intelligent og har en stor fremtid foran seg."

En kinesisk bankmann i Hong Kong forklarte, at Deng, da livet gikk mot sin avslutning, hadde sagt til sine etterfølgere: "Don't argue with the US. Keep your head low. Do your work. When the economy is strong, you can deal with the US. Twenty years from now we may reassert our strength."

Den største skampletten på Dings rulleblad er den brutale måten han slo ned oppstanden på Den himmelske freds plass på, tidlig i juni 1989. Gamle Deng undervurderte studentene, og studentene undervurderte gamle Deng. Men sammenlignet med Maos Store sprang og hans Kulturrevolusjon kan Studentopprøret vanskelig bli noe annet enn en fotnote når historien om kinesiske keiseres brutalitet skal skrives.

Nå er barna der. Lee Teng-hui på Taiwan og Jiang Zemin i Kina. Begge ønsker å forlate denne jorden med en bauta eller dåd knyttet til sitt navn. For Lee er bautaen et selvstendig Taiwan. For Zemin, at Taiwan blir den niogtyvende provins i Kina, evt. SAR nr. 2 (Special Administrative Region), på linje med Hong Kong. Åpenbart kan ikke begge få det som de vil.

Den jevne kineser ser gjerne at Taiwan-spørsmålet ble værende i bero nok en generasjon. Folket er tålmodig i dette spørsmålet, ble det sagt, men det er ikke lederne. I de siste par år har Mr. Lee på Taiwan vært temmelig aggressiv. I det amerikanske topptidsskriftet Foreign Affair skriver han:

"There is no need to warn against Taiwan's declaring independence because R.O.C. (Republic of China, det offisielle navnet) has been sovereign and independent since its founding in 1912. It does not need to declare independence from P.R.C. (People's Republic of China), which is a much younger state that exercises effective jurisdiction over a totally different part of the Chinese nation" (Foreign Affairs, November/December 1999, s. 10).

Dette er som å helle salt i åpne sår, for deretter å gni det godt inn. Jiang Zemin må svare på slike provokasjoner. Det gjøres både verbalt og ved ulike militære skremselsøvelser. Mitt inntrykk er at Taiwan-spørsmålet skremmer mange kinesere - både på Taiwan og på Fastlandet. Om her skulle blir virkelig uro, og om lederne i Beijing skulle mangle fasthet, ble det uttrykt en viss frykt for at generalene kunne fristes til å utvide sitt myndighetsområde.

Det tredje traurige temaet har med økonomi å gjøre. Hvor rask er egentlig veksten i kinesisk økonomi? Og hvordan blir godene fordelt?

Fra mange hold ble det sagt at tallene for økonomisk vekst i Kina er manipulerte. Hvordan kan man den 29. desember 1998 forkynde at veksten dette året var på 7,4 prosent? I bitte lille oversiktlige Norge har vi foreløpige tall for økonomisk vekst et par måneder etter årets utløp, og endelige tall vel et år senere.

Asiakrisen som startet sommeren 1997, fikk full effekt i 1998. Nabolandenes etterspørsel etter kinesiske varer og tjenester falt markant. Og minst like alvorlig; kraftig depresiering i koreanske won, thailandske bath og malaysiske ringgits, ga en klar forverring i Kinas konkurranseevne. Et solid fall i utenlandske direkteinvesteringer i Kina bidrog til ytterligere å dempe den økonomiske aktiviteten. På toppen av det hele kommer store naturkatastrofer. Fra pålitelig hold, tror jeg kan si, ble det anført at veksten i Kina i 1998 neppe oversteg tre prosent.

Om den årlige realøkonomiske veksten i Kina har vært fire prosent i gjennomsnitt de siste tyve årene, eller fem eller seks, spiller selvsagt en stor rolle. Men at den økonomiske fremgangen har vært betydelig, er hevet over tvil. Folk som er tilbake i Shanghai eller Beijing etter et par års fravær, kjenner seg knapt igjen.

Det traurige med økonomien er således ikke veksten som sådan - den er imponerende nok. Det traurige er fordelingen av de nye godene; både regionalt og mellom mennesker innen det samme området. Om vi tror at veksten i det dynamiske kystområdet, med Shanghai som ett av flere kraftsenta, er syv-åtte prosent, at snittet for hele økonomiene er fire, ja da vokser ikke innlandsøkonomien - de store områdene nord og vest - med kanskje mer enn en eller to prosent.

Hvordan dra med seg innlandet i den veksten kystområdene erfarer, anser mange som den største økonomiske utfordringen i dagens Kina. Men det er også en politisk utfordring. Rask vekst og fattige mennesker, kan gi grobunn for misnøye og uro. Kierkegaards ord om at sammenligning er opphav til all ulykke, gjelder også for Kina. Med større frihet i eteren, blant annet som følge av Kinas inntreden i WTO, blir folk mer oppmerksomme på de økende forskjellene. Det kan virke destabiliserende rent politisk.

6. ETTERORD

Når jeg leser gjennom det jeg her har skrevet, blir jeg nesten litt skremt. Du verden for en surpromp! Så mye med Norge som er galt! Service er fraværende, helsevesenet gir blanke i pasientene og nordmenn generelt fremstår som noen selvopptatte tullebukker. Er det slik jeg ser det? Noe satt på spissen i formen. Men ja - jeg står ved det jeg har skrevet.

Og likevel. Kinareisen har to høydepunkter; avgang og hjemkomst. Den typiske kineser er, etter Ross Terrills oppfatning, meget stolt av sitt land, samtidig som han gjerne griper sjansen til å bo et annet sted. Jeg er også stolt av mitt land, men samtidig lei av den norske husmannsånd som gjennomsyrrer alt og alle. Likevel kan jeg ikke tenke meg å bo i noe annet land på denne jord. Hvorfor det? Fordi jeg, når det kommer til stykke, er husmann selv, må vite.